

M-1393

July

GRAMMATYKA
PRAKTYCZNA
JĘZYKA POLSKIEGO

PRZEZ

Józefa Muczkowskiego.

ODDZIAŁ PIERWSZY.

W KRAKOWIE
W TŁOUCZNI UNIWERSYTECKIEJ
1913.

Półkowników siedmnastu. — Mirchorodzki a białocerkiewski półk najpotężniejszy. Miał być Chmielnicki iść na Czochański Kamień, ale usłyszawszy że wojsko polskie stanęło pod Zbarażem, i on się zastanowił. Czyli przyjdzie na wojsko łackie albo nie? tego nie wiedzieli. Jeno pogłoska jest, że ma pominąć wojsko aby się posiłkom kupić nie dał. — O wojsku naszym powiadają że go jest 40 tysięcy. — Chmiel chce iść do Króla, jeśli na niego nie będzie następował. — Wojską kozackie większe niż pod Pilawcami. Ordy nie mają nad 30 tysięcy. — Tatarowi niechcąc idą, ale przecię idą na zdobyć.

40.

WIADOMOŚĆ Z LISTÓW DO KRÓLA JMC.

pisanych z obozu litewsk. d. 10 July r. 1649.

W Zahalu półk P. Wołowicz i Pisarza W. X. lit. stanowi-
 ztem zostawał: Kozaków kilka tysięcy komunikiem przebra-
 szy się, napadli na cheragiew P. Fałęckiego która pod mia-
 stem była. ~~Tandem~~ ~~strasz~~ zwarła się, i nasi przyśli do sprawy.
 P. Donoway stary z piechotą dobrze stawał. Wyparowawszy
 w pole, wzięto Kozaków na szable, a było ich ze dwa tysiące.
 W uchodzeniu przebrawszy się do błota, poczęli kopać. Nasi
 szturmem dobywali ich, aż z okopu musieli uciekać na błota,
 gdzie ich ledwo uszło z tysiąc. Dwóch starszych było nad tém
 hultajstwem, Holota a drugi Kisiel. Holotę zabito, a Kisiel
 uciekł.

Drugi półk Kozaków poszedł pod Rzeczyce, starszym był
 Głowacki. Gdy się dowiedział P. Strażnik Mirski, zażył nań
 fortelu. Chłopa przenaśl, i wysłał przeciwko Kozakom (woj-
 sko na różnych miejscach zasadziwszy), aby ich naprowadzić,
 mieniąc że jedno kilkaset pacholików dla chleba we wsi téj zo-
 stają. Kozacy uwierzywszy skoczyli z ochotą. Nasi pogotowiu
 będąc, pacholikom po kilkudziesiąt wypadać kazali, aż ~~tandem~~
 na wojsko nasze ich naprowadzili. Tak Bóg poszczęścił, że

GRAMMATYKA
PRAKTYCZNA
JEZYKA POLSKIEGO

PRZEZ

JÓZEFA MUCZKOWSKIEGO.

ODDZIAŁ PIERWSZY.

KRAKÓW

W TŁOCZNI UNIWERSYTECKIEJ.

1843.

Za pozwoleniem Cenzury Rządowej.

M-1393

Wydano w druku
i w sprzedaży

Alko.
BIBL. Inst. Fil. Pol.
6-1975 poz.

PRZEDMOWA.

Checć ożywienia dotąd oschłej, bo samym tylko wykładem prawideł nudzącój młodzieży, nauki języka polskiego, była mi pochopem do zajęcia się wypracowaniem nowójpraktycznej grammatyki, w którejby, obok zasad, i ćwiczenia były tak ułożone, żeby i stopniowo rozwijały umysłowe uczących się władze, i zwolna sposobiły ich do łatwego przelewania na papier myśli swoich.

Niniejszy oddział, prócz ogólnego wykładu części mowy, uczynionego w sposób cel ich najlepiej poznać dający, obejmuje niektóre inne do początkowego rozbioru grammatycznego przydatne zasady.

Co się tyczy szczególnych odmian imion i słów, tudzież oznaczenia ich form, dla tego je tu pominąłem, iż uczniowie z używania ojczystym mówiący językiem, przy pomocy stósownych pytań, które na str. 14, 21, i 40, są umieszczone, sami, z większą dla siebie korzyścią i zachętą, łatwo je, według zadania nauczyciela, i ułożyć, i rozwinąć zdołają, w następującym zaś oddziale obszernie znajdą wyłożone.

Dalsze oddziały niniejszej grammatyki praktycznej, oraz trzecie, poprawne i przerobione wydanie dawniej przeze mnie ułożonej grammatyki języka polskiego, z początkiem roku przyszłego będą ogłoszone.

Kraków dnia 29 sierpnia 1843.

Józef Muczkowski.

Wstęp.

Mały Jaś, nagle spostrzegłszy na przechadzce pełzającego węża, z dreszczem cofnął się w chwili, kiedy niewidomy jego towarzysz spokojnie szedł ku niemu. Powiedz mi, co było przyczyną, że się Jaś przeląkł, a towarzysz jego był spokojny?

Czy uważałeś to, że twoja mała siostrzyczka, ilekroć się błysło, cała wybladła, zasłaniała sobie oczy i drżała; kiedy tymczasem siedząca przy niej niewidoma dziewczyna spokojnie coś mówiła. Dla czego twoja siostra trwożyła się, a dziewczynka była spokojna?

Dla czego w chwili gdy piorun uderzył, twój niewidomy towarzysz i ty drżeliście i mieszaście się wtedy, kiedy stojący przy was głuchy Jaś spokojnie się obrazkom przypatrywał? (¹).

(¹) Nauczyciel więcej podobnych pytań dzieciom uczyni, a tak przywiedzie je do uznania, iż wrażenia od przedmiotów przez zmysły odbieramy.

1. Człowiek widzi, słyszy, powania, smakuje, dotyka. Te jego przymioty zmysłami nazywamy.

2. Przez zmysły odbiera człowiek w swęj duszy wrażenia od przedmiotów czyli rzeczy, które go otaczają. Dla tego też nie mający jakiego zmysłu, nie może znać rzeczy, które tym zmysłem poznajemy. I tak: ciemny nie wie, co to są kolory, i nie zna ich różnicy; głuchy od urodzenia nie zna dźwięków, bo te słuchem poznajemy. Nie wie on, co to jest huk, jęk, śpiew, szelest, i t. p. A ponieważ nigdy głosu nie słyszał, zatem naśladować go nie może. I z téjto przyczyny głusi mówić nie umieją, czyli są niemymi. Toż samo rozumieć się i o innych zmysłach.

3. Wrażenia przez zmysły odebrane tworzą w człowieku rozmaite o przedmiotach wyobrażenia. I tak, gdy dziecko dotknąwszy się świecy sparzy się, już jęj potém nie chwyta; bo przez sparzenie się, z boleścią i płaczem nabyło wyobrażenia, iż świeca parzy. Podobnie gdy zgryziesz pieprz, uczujesz w ustach gorycz; a stąd nabywasz wyobrażenia o jego smaku.

4. Przedmioty widzimy lub słyszymy, ale wyobrażeń, jako w nas, to jest w duszy naszej będących, ani widzieć, ani słyszeć nie możemy.

5. Wyobrażenia o rzeczach poznaniem albo myślą nazywamy.

6. Myśl jest słyszalną gdy mówimy, a widzialną gdy piszemy.

7. Mówić jestto słyszalnie, pisać zaś jestto widzialnie myśli swoje przez wyrazy objawiać. Dla tego też mowę obrazem myśli, a pismo obrazem mowy nazywamy.

8. Myśl słowami wyrażoną zdaniem zowiemy.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz jakieś zdanie o następujących przedmiotach! n. p. Krowa idzie! Pisząc po każdym zdaniu kropkę kładziemy.

Koń — pies — zając — ryba — ptak — kogut — owca — wilk — żaba — skowronek — wrona — kukłka — komar — mucha — robak.

2. *Zadanie.* Napisz zdanie o następujących rzeczach! n. p. Śnieg jest biały, i t. p.

Woda — krew — jabłko — pióro — scyzoryk — ołówek — papier — piec — miód — cukier — pieprz — sadze.

3. *Zadanie.* Powiedz coś o następujących osobach n. p. Brai pisze!

Ojciec — syn — babka — cieśla — stolarz — kowal — piekarz — rybak — muzyk — strzelec — uczeń — rolnik — dobosz — żebrak — przewoźnik — sędzia — praczka — jeździec — pisarz.

§. 1. RZECZY.

1. Cokolwiek widzimy, słyszymy, co smakiem, powonieniem, dotykaniem, lub umysłem poznajemy, słowem wszystko co nas otacza *rzeczami* zowiemy.

Są więc rzeczami: człowiek, koń, słońce, gwiazdy, księżyc, topól, jabłoń, las, rzeka, głos, śpiew, huk, ryk, szum, gorycz, słodycz, cierpkość, kwas, tęgość, zapach, smród, ciepło, zimno, gorąco, miękkość, twardość, pracowitość, smutek, radość, śmiech, żal, bojaźń i t. p.

2. Rzeczy ze względu na ich naturę na trzy oddziały dzielimy, to jest: na ludzi, zwierzęta i rzeczy nieżyjące.

3. Nazwiska rzeczy, to jest wyrazy, któremi je oznaczamy, imionami rzeczownymi czyli *Rzeczownikami* nazywamy.

4. Rzeczowniki podobnie jak i rzeczy, na żywotne (ludzkie i zwierzęce) i nieżywotne

dzielimy, n. p. pan, ojciec, ptak, lew, książka, pióro.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz siedm rzeczowników ludzkich i tyleż zwierzęcych!

2. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników nieżywotnych!

3. *Zadanie.* Które wyrazy z przytoczonych wyżej pod §. 1, oznaczają rzeczy nie będące na świecie, ale tylko takie, które umysłem naszym poznamy?

4. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników oznaczających rzeczy, które umysłem poznajemy!

§. 2. RODZAJ RZECZY.

1. W osobach i w niektórych zwierzętach odróżniamy ich płeć, n. p. ojciec, matka; syn, córka; wół, krowa; kogut, kura i t. p.

2. O imionach znaczących płeć męską mówimy, że są rodzaju męskiego; te zaś, które płeć żeńską oznaczają, są żeńskiego rodzaju. Więc n. p. pan, syn, jeleń, kogut, męzkiego, a pani, córka, łania, kura, żeńskiego są rodzaju.

3. Wielu imionom rzeczy na podobieństwo imion ludzkich i zwierzęcych nadano rodzaj męzki lub żeński, n. p.

pan, wół, ciotka, baba, żona.
 stan, stół, szczotka, trąba, brona.
 dzban, dół, plotka, gęba, strona.

4. Imiona nie będące rodzaju męskiego lub żeńskiego, rzeczownikami rodzaju nijakiego (to jest ni męskiego, ni żeńskiego) nazywamy n. p. skronie, pole, imię, brzemię, krzesło, pióro.

5. Nicktórym imionom żywotnym, a zatem męzką lub żeńską płeć oznaczającym, nadano rodzaj nijaki, dla tego, iż wiele rzeczy żywotnych częstokroć bez względu na ich płeć uważamy, n. p. dziecię, źrebię, szczenię, cielę, pisklę.

6. Inne znomo bez względu na płeć, którą oznaczają, są męskiego lub żeńskiego rodzaju, np. kanarek, słowik, zając, królik; sroka, wrona; łasica, kuna. Przy takich rzeczownikach chcąc oznaczyć płeć, wyraz samiec lub samica dodajemy.

7. Rodzajów rzeczowników jest trzy: męski, żeński i nijaki. Przy męskich wyraz ten, przy żeńskich ta, a przy nijakich to kłaść możemy, n. p. ten ojciec, ta matka, to dziecię; ten stół, ta ławka, to krzesło.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz piętnaście rzeczowników rodzaju męskiego!

2. *Zadanie.* Napisz tyleż rzeczowników rodzaju żeńskiego!

3. *Zadanie.* Napisz osmnaście rzeczowników rodzaju nijakiego, to jest sześć na *e* i tyleż na *ę* i *o*. n. p. mostowe, brzemień, słowo.

4. *Zadanie.* Napisz rzeczowniki na *cz* zakończone, spowinowaczone z wyrazami: pan, tułać, rozpaczać, poganiać, grać, ciec, siepać, słodki, zdobyć, odsiec, gorzki, i powiedz jakiego są rodzaju!

5. *Zadanie.* Napisz pięć rzeczowników na *dz*, z których jeden znaczy osobę duchowną, drugi zwierzę ostrowidzace, trzeci żółty metal, czwarty to, co w worczku w kieszeni chowamy, piąty gatunek grzybów. Cztery na *sz*, z tych jeden znaczy pieniądz, drugi zwierzątko domowe, trzeci broń, czwarty kure. Pięć na *rz*, od wyrazów pisać, łgać, komin, i nazwiska dwóch ryb.

6. *Zadanie.* Napisz rzeczowniki na *ł* zakończone, z wyrazami królować, boleć, kąpać, posłać, solić, stalić, spowinowaczone, nazwisko słupa most podpierającego, naczynie w którym się pszczoły chowają.

7. *Zadanie.* Napisz czternaście rzeczowników na *ń*, i powiedz jakiego są rodzaju! Rzeczowniki te znaczą: spód ściętego drzewa, część na której drzewo w ziemi stoi, nazwiska pięciu miesięcy, schowa-

nie u sukni, rękę otwartą, porę roku, drzewo na którym jabłka rosną, i na koniec imiona z wyrazami lenić, przychodzić, bronić, spowinowacane.

8. *Zadanie.* Napisz po cztery rzeczowniki w każdym rodzaju, oznaczające rzeczy, których nie masz na świecie, ale je tylko umysłem pojmujemy! n. p. żal, boleść, ubóstwo.

9. *Zadanie.* Napisz po cztery rzeczowniki żywotne rodzaju męskiego i żeńskiego rozmaity płęć znaczące, n. p. wół, krowa.

§. 3. LICZBA RZECZY.

1. Na oznaczenie tak jednej jak i wielu rzeczy jednego gatunku (n. p. konia, koni; domu, domów), tego samego imienia używamy, tylko że mu na końcu coś przydajemy, lub też jego zakończenie zmieniamy:

n. p. żołnierz, matka, słup.

żołnierze, matki, słupy.

chłop, siostra, dłoń.

chłopi, siostry, dłonie.

szewc, kania, słowo.

szewcy, kanie, słowa.

2. Końcówką imion odmianę na oznaczenie jednej lub wielu osób i rzeczy służącą *liczbą* nazywamy.

3. Liczb jest dwie: pojedyncza, gdy o jednej, i mnoga gdy o wielu rzeczach mówimy, n. p. brat, bracia; naród, narody; pani, panie; łyżka, łyżki; szydło, szydła.

Mnogo znaczy wiele, stąd wyrażenie mnoga liczba, to jest wiele rzeczy znacząca.

4. Mówiąc o jednej lub o wielu osobach pytania kto? kiedy zaś o zwierzętach lub rzeczach mówimy pytania co? używamy, n. p. Kto idzie? Pan, sługa, żołnierz, doboysz. Co idzie? Koń, krowa, cielę, mysz. Co jest? Pióro, scyzoryk, książka, kapelusz i t. p.

5) Ale liczba mnoga tylko nieograniczona ilość rzeczy wyraża. Jeżeli więc dokładniej tę ilość oznaczyć chcemy, używamy wyrazów, które imionami liczbowymi lub Liczebnikami nazywamy. Liczebniki jeżeli szczególną liczbę oznaczają, n. p. dwa, trzy, cztery, pięć, i t. d. oznaczonemi, jeżeli zaś tylko w ogóle o ilości mówią, n. p. wiele, mało, kilka, kilkoro, kilkanaście, kilkadziesiąt, i t. d. nieoznaczonemi nazywamy.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników na pytanie *któ?* i powiedz jakie rzeczy znaczyć muszą, kiedy na to pytanie odpowiadają!

2. *Zadanie.* Napisz dziesięć rzeczowników rzeczy żywotne, ale nie ludzi, oznaczających, i powiedz jakiego pytania przy nich użyjesz?

3. *Zadanie.* Napisz dziesięć rzeczowników nieżywotnych i powiedz na jakie pytanie odpowiadają!

4. *Zadanie.* Wymów dziesięć rzeczowników męskich ludzkich w liczbie pojedynczej i mnogiej!

5. *Zadanie.* Tyleż żeńskich ludzkich w liczbie pojedynczej i mnogiej!

6. *Zadanie.* Napisz trzy rzeczowniki ludzkie, tyleż zwierzęcych i nieżywotnych, tak w liczbie pojedynczej jak i mnogiej!

§. 4. WZGLĄD RZECZY DO RZECZY.

A. Względ rzeczy do rzeczy za pomocą odmiany imion.

1. Każdą rzecz, bądź jedną, bądź więcej pod różnemi względami uważać możemy. I tak może ktoś mówić:

1. iż jest	{ ojciec,	matka.
sa	{ ojcowie,	matki.
2. że szuka	{ ojca,	matki.
	{ ojców,	matek.

3. że coś daje	{ ojcu,
ojcom,	matce.
matkom.
4. że kocha	{ ojca,
ojców,	matkę.
matki.
5. że woła	{ ojczel
ojcowiel	matko!
matki!
6. że szczyli się	{ ojcem,
ojcami,	matką.
matkami.
7. że ma nadzieję	{ w ojcu,
w ojcach,	w matce.
w matkach.

2. Dla oznaczenia tych rozmaitych względów osób i rzeczy jednych do drugich, zmieniamy imion zakończenie, a tę odmianę *przypadkowaniem*, każde zaś z zakończeń *przypadkiem* nazywamy.

3. *Przypadkowaniem* nazywamy końcową imion odmianę w obu liczbach, dla wyrażenia przez nią różnych względów osób i rzeczy jednych do drugich.

4. Przypadków jest siedm w obu liczbach i odpowiadają na pytania:

1. <i>Kto?</i>	{ ojciec,
ojcowie, | <i>co?</i> | { koń,
konie, | pióro.
pióra. |
|----------------|-----------------------|------------|------------------|------------------|

2. *Kogo? czyj,* { ojca, *czego? czyj,* { konia, pióra.
a, e? (²). { ojców, *a, e? (²).* { koni, piór.
3. *komu?* { ojcu, *czemu?* { koniowi, pióru.
{ ojcom, { koniom, piórom.
4. *kogo?* { ojca, *co?* { konia, pióro.
{ ojców, { konie, pióra.
5. *o!* { ojczy, *o!* { koniu, pióro.
{ ojcowie, { konie, pióra.
6. *kim?* { ojcem, *czém?* { koniem, piórem.
{ ojcami, { końmi, piórami.
7. *w kim?* { w ojcu, *w czém?* { w koniu, piórze.
{ w ojcach, { w koniach, piórach.

5. Przypadki od rozmaitych względów, które wyrażają, rozmaite mają nazwiska. I tak:

1. Przypadek nazywa się *Mianownik*, bo rzecz mianuje, n. p. brat, stół.
2. „ „ nazywa się *Dopełniacz*, bo dopełnia drugie imię (czyja książka? brata).
3. „ „ nazywa się *Celownik*, bo wskazuje cel dla którego się coś dzieje, n. p. kupił konia bratu.

(²) Pytania kogo? czego? używamy pytając się o cel działania, n. p. kogo szukasz? płaczesz? Ojca. Pytanie o rzecz przez czyj? czyja? czyje? wyrażamy, n. p. Czyj kapłusz? Brata.

4. Przypadek nazywa się *Biernik*, bo oznacza osobę lub rzecz biorącą działanie n. p. niosą brata, biją psa.
5. „ „ nazywa się *Wołacz*, bo znaczy wołanie na kogo lub na co! n. p. ojczcie! słowiku!
6. „ „ nazywa się *Narzędnik*, bo oznacza narzędzie działania, n. p. skaleczył się scyzorykiem, igłą, nożem.
7. „ „ nazywa się *Miejscownik*, bo wskazuje miejsce w którym się coś znajduje, n. p. w domu, w głowie.

Uwaga. *Mianownik* i *wołacz* nazywają się przypadkami bezwzględnymi, bo się kładą bez względu na inne wyrazy; tamten bowiem tylko mianowanie rzeczy, ten zaś jęj wołanie oznacza. Wszystkie zaś inne przypadki zowią się względnymi, bo się kładą względnie na inne wyrazy, od których zawisły.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Następujące rzeczowniki połącz w liczbie pojedynczej w przypadkach obok nich liczbą oznaczonych, powiedz jak się te przypadki nazywają, i na jakie pytania odpowiadają!

Brat (6), siostra (4), dziecko (3), ciotka (5), wół (5), koń (3), ryba (6), wieś (7), pan (4), ksiądz (5), ręka (6), świeca (2), imię (2), panicz (6), pałasz (2), kij (6).

2. *Zadanie.* Powyższe rzeczowniki napisz w liczbie mnogiej w tych samych przypadkach i dodaj pytania!

3. *Zadanie.* Napisz dwanaście imion w różnych przypadkach obu liczb!

4. *Zadanie.* Napisz po cztery rzeczowniki na wszystkie trzy rodzaje w odpowiednich przypadkach w obu liczbach, n. p. ojcu, ojcom; biczem, biczami.

5. *Zadanie.* Do rzeczowników w pierwszym przykładzie przytoczonych dodaj stosowne słowa i rzeczowniki, n. p. Siostra zasłania się bratem.

B. Wzgląd rzeczy do rzeczy za pomocą przykładów.

1. Ale przypadki nie mogą wyrazić wszystkich względów pod jakimi jedne rzeczy względem drugich uważać możemy. I tak przez same przypadki nie możemy wyrazić, iż się jedna rzecz przy drugiej, na niej, pod nią, za nią, przed nią, nad nią, lub w niej znajduje. n. p.

Książka leży na stole	przed stołem
w stole	za stołem
przy stole	nad stołem
	pod stołem.

W tych przykładach widzimy, że lubo rzeczowniki nie zmieniły swego zakończenia, przecież każdy przykład wyraża inny względ rzeczy do rzeczy, czyli książki do stołu. Tę różnicę względów stanowią wyrazy: na, w, przy, przed, za, nad, pod. Takie wyrazy kładą się zawsze przy imionach i dla tego je *Przymkami* nazywamy. Są one nieodmienne, to jest nie zmieniają swego zakończenia, ale przy jakichbądź imionach obu liczb jednakowo się kładą, n. p. na wsi, na wsiach, na polu, na polach, na łące, na dachu, na piecu, na drzwiach, na oknie i t. d.

2. *Przymki* są wyrazy nieodmienne, któremi miejsce jednej rzeczy względem drugiej, jej kierunek, odłączenie się, lub inne okoliczności wyrażamy.

3. ~~Niektóre~~ *Przymki* podobnie jak i *przypadki* ~~niektóre~~ *względem* wyrażają, zatem ze wszystkimi ~~mogą~~ *mogą* stać *przypadkami*, oprócz mianownika i wołacza; bo te żadnego względu nie wyrażają (§. 4, 5. Uwaga).

4. Jeden *przymek* może różne wyrażać *względem*, a wtedy go z różnemi *przypadkami*

kładziemy, n. p. za miasto, za miastem; przed dom, przed domem.

I. Przyimki jednym przypadkiem rządzące.

- a) Z dopełniaczem kładą się: bez, do, dla, koło, około, krom, okrom, prócz, oprócz, miasto, zamiast, od, podle, śród, wśród, pośród, podług, wedle, według, u.
- b) Z celownikiem kładą się: gwoli (dla), ku, przeciw, przeciwko, n. p. gwoli napisaniu, przeciw prawdzie.
- c) Z biernikiem kładzie się: przez, n. p. przez most, przez las, przez rzekę.
- d) Z miejscownikiem kładzie się: przy n. p. przy moście, przy drzwiach, przy kościele.

ĆWICZENIA.

1. Zadanie. Dopełnij następujące przykłady!

Jestem bez —. Uczynił podług —. Poszedł do —. Nic nie umie krom —. Przyszedł list od —. Usiedliśmy podle —. Wszyscy pomarli oprócz —, —, —, —, i —. Zastaliśmy go u —. Jestem obcy wśród —. Przyniósł mi książkę zamiast —. Zostawiłem łaskę u —. Wszystko uczyniliśmy według —. Około — stoją drzewa. Przyszedłem dla — z tobą.

2. **Zadanie.** Ułóż zdania z następujących wyrazów!

Widzieć, człowiek bez noga iść do miasto dla kupić chleb i sól. Około godzina dziesiąty wyjść, zabrać wszystko krom fortepian, biórko, krzesło. Nie mieć przyjaciel prócz brat i siostra. Zamiast papier przysłać pergamin. Wieśniak od rano do wieczór wśród skwarny dzień podług ugoda pracować. Stanać wedle narożny dom. Koło miasto płynąć rzeka a poprzek rzeka iść most. Wzdłuż ogród ciągnąć się mur. Kościół wznosić się wśród rynek.

3. **Zadanie.** Napisz podobne przykłady na następujące przyimki: bez, blisko, dla, obok, oprócz, podług.

4. **Zadanie.** Napisz ośm przykładów na które bądź z powyżej wyszczególnionych przyimków!

5. **Zadanie.** Napisz po dwa przykłady na każdy z powyżej wyszczególnionych przyimków!

6. **Zadanie.** Napisz sześć przykładów z przyimkami po których się kładzie dopełniacz, i tyleż przykładów z przyimkami po których celownik kładziemy!

7. **Zadanie.** Napisz po trzy przykłady z przyimkami przez i przy!

II. Przyimki z dwoma przypadkami stawiające.

a) Z dopełniaczem i celownikiem: na przeciw, na przeciwko. Z dopełniaczem

wskazują miejsce naprzeciw którego coś leży, n. p. mieszka naprzeciwko kościoła, cukierni; z celownikiem zaś dążenie ku czemu, lub opór wyrażają, n. p. wyszliśmy naprzeciw ojcu, matce; nie możemy mówić przeciwko prawdzie; lekarstwo przeciwko zarazie.

b) *Z dopełniaczem i biernikiem:* mimo, pomimo, n. p. mimo woli, mimo wiedzy, mimo gwałtownej burzy, mimo usilne staranie, mimo osobę sędziego.

c) *Z biernikiem i narzędnikiem:* między, pomiędzy, nad, pod, przed; n. p. między ludzi, między ludźmi; nad dach, nad dachem; przed dom, przed domem.

d) *Z biernikiem i miejscownikiem:* na, o, po, w, n. p. na uszy, na uszach; po chleb, po chlebie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz osm przykładów to jest po jednym na każdy wzgląd przez przyimki: naprzeciw, naprzeciwko, mimo, pomimo, wyrazić się mogący! n. p. Idzie naprzeciw bratu. Dom stoi naprzeciw bramy.

2. Zadanie. Uzupełnij następujące zdania!

Tobie z ust a jemu mimo u— szust! Kiedy przyjdiesz między wr— tak więc krakaj jak i ony. Zguba nad kark— wisi. Nic nad sił—. Kto bywa na koń— bywa i pod koń—.

3. Zadanie. Napisz po dwa przykłady na przyimki po, pod, przed, z różnemi przypadkami! n. p. Brat idzie po kamieniach. Pojechał po kamienie.

4. Zadanie. Napisz po dwa przykłady na przyimki między, nad, pomiędzy, na, w, z różnemi przypadkami! n. p. Siedzi między uczniami.

III. Przyimki z trzema przypadkami stać mogące.

a) *Z dopełniaczem, biernikiem i narzędnikiem:* z, za, n. p. z łyżki, kwarty, beczki; z łyżkę, kwartę, beczkę, z łyżką kwartą, beczką; za życia, za życie, za życiem.

Uwaga. Z, z biernikiem liczby pojedynczej używa się przy oznaczeniu liczby lub miary, n. p. z parę złotych, z jedną fufę, z miarkę, z beczkę, z potrzebę i t. p. a wtedy znaczy, iż jest czegoś ilość zbliżająca się do miary przez biernik wyrażonęj.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz po dwa przykłady na powyższe przyimki z różnemi przypadkami w liczbie pojedynczej, n. p. Ojciec idzie z miasta. Przyszedł z bratem. Mam z miarkę orzechów.

2. *Zadanie.* Napisz po tyleż przykładów z rzeczownikami w liczbie mnogiej, n. p. Kurzy się z kominów. Przyszedł z psami.

§. 5. PRZYMIOT RZECZY.

1. Wszystkie rzeczy mają, albo mogą mieć pewne własności. I tak: ojciec jest pracowity, matka troskliwa, koń dobry, pies wierny, owca użyteczna, drzewo wysokie, suche, drwa mokre, dół głęboki, noc ciemna, dzień pochmurny, zima tęga, chciwość nienasycona, radość wielka.

2. Własności rzeczy, ich przymiotami, a wyrazy te przymioty oznaczające *Przymiotnikami* nazywamy.

Są więc przymiotnikami: pracowity, troskliwa, dobry i t. d.

3. Ponieważ imiona są różnego rodzaju i odmieniają się przez liczby i przypadki, zatem i oznaczające ich przymiot przymiotniki dla zgo-

dy z niemi przez rodzaje, liczby i przypadki odmieniamy, n. p. dobry, dobra, dobre; dobrego, dobrój, dobrego i t. d.

4. Przymiotniki w rodzaju, liczbie i przypadkach stósują się do rzeczowników, których przymiot oznaczają; to jest w jakim rodzaju, liczbie i przypadku stoi rzeczownik, w takim też rodzaju, liczbie i przypadku kładzie się przymiotnik do niego należący, n. p. dobry ojciec, dobra matka, dobre dziecię; dobrego ojca, dobrój matki, dobre dzieci, troskliwym matkom.

Zatém po rodzaju, liczbie, i przypadku rzeczownika poznaje się rodzaj, liczba, i przypadek przymiotnika.

5. Dowiadując się o przymiot rzeczy, następujące według jej rodzaju i liczby czynimy pytania:

w l. p. M. jaki? jaka? jakie?

D. jakiego? jakiej? jakiego?

C. jakiemu? jakiej? jakiemu?

B. jakiego? (osob. męz.) } jaką? jakie?
jaki?

N. jakim? jaką? jakim?

M. w jakim? w jakiej? w jakim?

w l. m. M. jacy? jakie? jakie?

D. jakich? jakich? jakich?

C. jakim? jakim? jakim?

B. jakich? (osob. męż.) } jakie? jakie?
jakie?

N. jakimi? jakimi? jakimi?

M. w jakich? w jakich? w jakich?

n. p. Jaki jest ojciec? Pracowity. Jaka książka? Mała. Jakie pióro? Gęsie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz dwanaście wyrazów przymioty oznaczających.

2. *Zadanie.* Napisz dwanaście rzeczowników to jest cztery osobowe, cztery zwierząt, cztery rzeczy nieżywotnych, i po dwa kładź z przymiotnikami przeciwne własności oznaczającemi! n. p. brat wysoki, siostra niska — słoń wielki, mysz mała — papier biały, atrament czarny.

3. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników dobierz stosowne przymiotniki!

Hałas — milczenie — cukier — piołun — zdrowie — choroba — praca — próżnowanie — młodość — starość — piórko — listek — ołów — ciasto — kamień — noc — dzień — lato — zima.

4. *Zadanie.* Na wzór powyższych przykładów, napisz czternaście innych, w którychby przeciwne sobie przymioty były wyrażone!

§. 6. STOPIEŃ PRZYMiotU Rzeczy.

1. Porównywając dwie rzeczy co do ich przymiotu dostrzegamy, że:

- a) albo mają równy przymiot. n. p. mleko jest białe jak śnieg; papier tak wielki jak tablica.
- b) albo jedna ma większy aniżeli druga. n. p. pochodnia jaśniejsza niż świeca, brat wyższy od siostry.
- c) albo nakoniec jedna ma większy aniżeli wszystkie inne, z którymi ją porównujemy, zatem ma największy. n. p. brat jest najwyższy ze wszystkich uczniów, słoń największy ze zwierząt.

2. Te trojakię względy przymiotu w rzeczach, wyrażamy przez pewną zmianę zakończeń przymiotników, którą nazywamy *stopniowaniem* czyli odmianą przez stopnie. Stopniów jest trzy: równy, wyższy i najwyższy.

3. W stopniu równym nie zmienia się zakończenie przymiotnika, ale się względ równości oznacza przez wyrazy tak — jak, n. p. Papier tak biały jak śnieg. Obrus ~~tak~~ wielki jak stół.

Wyraz tak często opuszczamy, n. p. dom wysoki jak kościół; okno wielkie jak drzwi.

4) W stopniu wyższym zmieniamy zakończenie przymiotnika na *szy* lub *ejszy*,

n. p. gładki, gładszy,	pogodny, pogodniejszy,
stary, starszy,	piękny, piękniejszy,
blizki, bliższy,	ładny, ładniejszy,
tani, tańszy,	dostatni, dostatniejszy,
twardy, twardszy,	łatwy, łatwiejszy.

5. Po stopniu wyższym kładzie się zawsze jeden z przysłówków, niż, niżli, niżeli, a-niżeli, lub przyimki od, nad. n. p. Pan bogatszy niż wieśniak. Żelazo twardsze aniżeli złoto, lub od złota. Sława milsza nad życie, a życie lepsze nad śmierć. Złe więc niektórzy mówią i piszą: brat lepszy jak siostra; córka starsza jak syn i t. p.; bo przysłówki jak wtedy tylko po stopniu wyższym kładziemy, kiedy ten stopień wyraz nie, poprzedza. n. p. Rów nie głębszy jak na łokieć. Sukno nie tańsze jak moje.

6. Stopień najwyższy wyrażamy dodając *naj* na początku stopnia wyższego,

n. p. uczeńszy, najuczeńszy.
bieglejszy, najbieglejszy.

starszy, *najstarszy*.
 droższy, *najdroższy*.

W porównaniu zaś po stopniu najwyższym przyimek *z*, *ze*, z dopełniaczem liczby mnogiej kładziemy, n. p. najpilniejszy *z* uczniów; najstarszy *ze* wszystkich.

7. Jeżeli po stopniu najwyższym następuje rzeczownik bez przyimka *z*, *ze*, natenczas stopień ten oznacza tylko nader wielką ilość przymiotu bez porównania jej z inną. I tak wyrażenie: najpoczciewszy, najlepszy człowiek, nie znaczy, żeby ten człowiek wszystkich ludzi poczciewością i dobrocią przewyższał, ale tylko wielką ilość tych przymiotów w nim wskazuje; a zatem toż samo znaczy co bardzo poczciewy, bardzo dobry człowiek.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie*. Napisz ośm przykładów wyrażających porównanie w stopniu równym! n. p. Brat tak dobry jak siostra. Dąb wysoki jak kościół.

2. *Zadanie*. Powiedz dwanaście przykładów wyrażających porównanie w stopniu wyższym z wyrazami niż, niżeli, aniżeli, niżni, nad, od! n. p. Ojciec starszy niż matka. Wieś większa od miasta. Żelazo twardsze nad kamień.

3. *Zadanie.* Napisz sześć przykładów z porównaniem w stopniu wyższym za pomocą przysłówka jak! n. p. Nie pilniejszy jak mój brat.

4. *Zadanie.* Napisz dziesięć przykładów porównanie w stopniu najwyższym wyrażających n. p. Cóрка najlepsza z dzieci. Figa najśłodsza z owoców.

5. *Zadanie.* Co wyrażają następujące zdania! Najpocziwszy człowiek umarł. Stracił w nim najlepszego przyjaciela. Zabrał mu najrzadsze książki. Wczase najtęższego mrozu wychodził.

§. 7. STAN LUB DZIAŁANIE RZECZY.

1. Wszystkie rzeczy albo zostają w jakimś stanie, albo też coś działają, n. p. Ojciec leży, spi, stoi, wzdycha. Matka czyta, pisze, woła, prosi. Pies siedzi, gryzie kość. Woda płynie, wyrzywa drzewa.

2. Osobę lub rzecz działającą *podmiotem* nazywamy.

Podmiot odpowiada na pytanie kto? co? n. p. Kto leży, spi, stoi? Ojciec. Kto czyta, pisze, woła? Matka. Co siedzi? Pies. Co płynie? Ryba.

3. Na oznaczenie stanu lub działania rzeczy używamy wyrazów, które *Słowami* nazywamy.

Słowa wyrażają stan lub działanie podmiotu, n. p. Brat siedzi. Wilk wyje. Ojciec prowadzi syna. Pasterz pasie trzodę.

4. Słowa któremi odpowiadamy na pytanie kogo? co? oznaczają działanie podmiotu, te zaś któremi na te pytania odpowiedzieć nie możemy, tylko stan wyrażają, n. p. Kogo prowadzi ojciec? Syna. Co pasie pasterz? Trzodę. Ale nie możemy się pytać: kogo ojciec leży? kogo spi? kogo stoi? kogo siedzi? Więc leży, spi, stoi, siedzi, są słowa stan wyrażające.

Słowa stan oznaczające nijakimi lub nieprzechodniemi, te zaś które działanie wyrażają czynnemi czyli przechodniemi nazywamy; bo oznaczają działanie, które na jakiś przedmiot przechodzi czyli spływa, n. p. chłopiec bije psa.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Powiedz co wyrażają następujące słowa, czy stan, czy działanie podmiotu!

Czytać — pisać — chwalić — iść — gonić — rozlać — skakać — drżymać — stękać — pędzić — myśleć — łapać — błyskać — mruczeć — przynieść — usnąć — tęsknić — przywołać — posądzić — obudzić — wstać — odejść — przyprowadzić.

2. *Zadanie.* Do powyższych słów dodaj stosowne podmioty z przymiotnikami! n. p. Pilny uczeń czyta.

3. *Zadanie.* Do podmiotów: słońce — księżyc — deszcz — ogień — drzewo — pióro — nauczyciel — ojciec — ciotka — woda — kwiat — dobierz po dwa słowa, z którychby jedno stan tych podmiotów, drugie zaś ich działanie wyrażało. Tu szczególnież uważaj na wiadome pytania n. p. Pies szczeka wyraża stan, bo nie możesz się pytać kogo, co szczeka? Pies gryzie wyraża działanie, bo się pytasz kogo, co gryzie pies?

§. 8. WZGLĄD OSÓB.

1. Podmiot bez względu na to czy nim jest rzecz żywotna lub nieżywotna zowie się *Osobą*, dla tego też końcową słów odmianę, przez którą ich względ do podmiotu wyrażamy, odmianą przez osoby czyli *Osobowaniem* nazywamy.

2. Podmiotem, o którego stanie lub działaniu mówimy, jest albo:

- a) osoba która o sobie mówi (ja stoję, piszę).
- b) osoba do której mówi (ty stoisz, piszesz).
- c) osoba o której mówi (on stoi, pisze).

Osobę mówiącą pierwszą, do której mówi drugą, a o której mówi trzecią osobą nazywamy.

3. Ponieważ podmioty, jako rzeczowniki, odmieniają się przez liczby i mają swe rodzaje, zatem i słowa stan lub działanie tych podmiotów wyrażające przez liczby, a niekiedy i przez rodzaje odmieniamy n. p. Ryba płynie. Ryby płyną. Brat czytał. Bracia czytali. Siostra czytała. Siostry czytały.

4. a) Osoba, która o sobie samej mówi nie wyraża swego imienia, ale w miejscu jego w liczbie pojedynczej używa wyrazu *ja*, a w mnogiej *my*.

n. p. *ja* spię, *my* spimy,
 ja czytam, *my* czytamy,
 ja słyszę, *my* słyszymy,
 ja wołam, *my* wołamy.

b) Osobę do której się mówi w liczbie pojedynczej przez wyraz *ty*, a w mnogiej przez *wy* oznaczamy.

n. p. *ty* spisz, *wy* spicie,
 ty czytasz, *wy* czytacie,
 ty słyszysz, *wy* słyszycie,
 ty wołasz, *wy* wołacie.

c) Osobę o której się mówi według jej rodzaju przez wyrazy *on*, *ona*, *ono*, w liczbie po-

jedynczej, w mnogiej zaś ludzkie męzkie przez *oni*, wszelkie zaś inne jakiegobądź rodzaju przez *ony* wyrażamy.

n. p. *on* spi, *ona* czyta, *ono* słyszy,
oni spią, *ony* czytają, *ony* słyszą.

5. Wyrazy ja, ty, on, ona, ono; my, wy, oni, ony nazywamy *Zaimkami osobistemi*, dla tego, iż się kładą za imiona osób do mowy wchodzących.

6. Zaimki te najczęściej przy słowach opuszczamy, i wtedy je tylko kładziemy, kiedy albo z przyciskiem mówimy, albo różne działania lub stany podmiotów razem przedstawiamy n. p. Ty zrobiłeś! On wziął! Ja czytam a ty piszesz. My siedzimy a wy stoicie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Powiedz, które osoby i jakiej liczby wyrażają następujące słowa!

Stoją — czytamy — prosi — dają — widzisz — słuchacie — grożą — wołamy — idziesz — trzeszczy — krajecie — kocham — prowadzą — stoi — spinny — widzicie — skacze — drża.

2. *Zadanie.* Ułóż z następujących słów po sześć zdań tak w liczbie pojedynczej jak i mnogiej! n. p. ja piszę list, ty piszesz nuty, on pisze dzieło, my piszemy kartki, wy piszecie kwity i t. d.

Czytać — malować — kołysać — budować — kopać — szyc — kupować ~~z~~robić — kochać — uczyć — bawić — stroić — gonić — ~~bić~~ — ~~pić~~ — łapać.

3. *Zadanie.* Powiedz które słowa w pierwszym zadaniu stan, a które działanie podmiotu wyrażają!

4. *Zadanie.* Jakich zaimków domyślasz się przy następujących słowach, i jak te zaimki nazywamy!

Były — pisaliśmy — skaczecie — spadło — czytały — prosili — przyniósł — dałem — zrobiłeś — wołała — nieśliśmy — przyszli — usnęło — krajesz — siedzicie — prosi — przyszedł.

5. *Zadanie.* Do słów: zebrać — jechać — spać — uczyć — płakać — stać — chodzić — pełzać — stękać — wyć — krajać — golić — czekać — miauczeć — śpiewać — szumić — parzyć — ziębić — kaleczyć — dobieierz stosowne podmioty z przyniotnikami i każdy przykład połącz w tej samej osobie w liczbie pojedynczej i mnogiej. n. p. Biedny chłopiec idzie. Biedni chłopcy idą.

7. Prócz zaimków osobistych są jeszcze inne, które od swych własności rozmaite mają nazwiska. I tak:

a) *Zaimek zwrotny:* siebie, się, działanie jednej z trzech osób do niej samej odnosi czyli zwraca. Jak bowiem zdanie siostra myje brata, oznacza, iż działanie siostry spływa na brata, tak znowu siostra myje się, wyraża, iż działanie siostry na nią

samę spływa, a zatem że je na siebie zwraca. Dla tego też zaimek ten, który w obu liczbach jednako się używa, podmiotowym nazywamy.

- b) Zaimki dzierżawcze przyznające osobom dzierżenie czyli posiadanie jakiej rzeczy, z której imieniem zgadzają się jak przymiotniki w rodzaju, liczbie i przypadku, są następujące:

Osoby 1^{ej} l. p. mój, moja (ma), moje (me).

l.m. nasz, nasza, nasze.

Osoby 2^{ej} l. p. twój, twoja (twa), twoje (twe).

l.m. wasz, wasza, wasze.

Osoby 3^{ej} l. p. jego, jej, jego,

l.m. ich, ich, ich,

zaimek dzierżawczo - pytający czyj? czyja? czyje? i na koniec do wszystkich trzech osób odnoszący się, swój, swoja (swa), swoje (swe).

Aby wiedzieć kiedy się używa zaimków swój, swoja, swoje, a kiedy mój, twój, nasz, wasz, jego, jej, ich, uważać należy, że rzecz dzierzona może

1. odnosić się do podmiotu.

2. sama być podmiotem.

3. odnosić się do osoby nie będącej podmiotem.

Jeżeli rzecz dzierzona odnosi się do podmiotu, natenczas używamy zaimka swój, swoja, swoje, który posiadanie tej rzeczy podmiotowi przyznaje. n. p. Ja mam swój scyzoryk. Ty masz swoją książkę. Siostra ma swoje pióro. Dla tego też kiedy rzecz dzierzona czyli posiadana jest podmiotem, nie zaimka swój, swoja, swoje, ale zaimków mój, twój, jego, i t. d. stosownie do rodzaju i liczby osoby posiadającej używamy. Te bowiem zaimki odnoszą rzecz dzierzoną nie do podmiotu, ale do innej osoby nie będącej podmiotem. n. p. Książka jego brata. Cierpliwość twojej siostry. Pilność naszych uczniów. — Należenie do osoby pierwszej nie będącej podmiotem przez mój, moja, moje, nasz, nasza, nasze, do drugiej przez twój, twoja, twoje, wasz, wasza, wasze, do trzeciej przez jego, jej, jego, a w liczbie mnogiej przez ich wyrażamy. n. p. Ty masz moje pióro. Siostra ma twoją książkę. Ona wzięła jej rękawiczki.

Często też dla nadania mowie mocy i dobitności, rzecz dzierzoną za pomocą zaimków mój, twój, nasz, wasz, do podmiotu odnosi-

my, n. p. Mój scyzoryk wzięłam. Przysłěj twoje konie.

c) Zaimki ukazujące:

on, ona, ono (³).

ów, owa, owo.

ten, ta, to.

tamten, tamta, tamto.

ukazują przedmiot, o którym mówimy, i jak przymiotniki zgadzają się z jego imieniem w rodzaju, liczbie, i przypadku.

d) Zaimki względne odnoszą się do rzeczownika lub zaimka poprzedzającego. Takimi są:

który, która, które, i co,
ze wszystkimi przypadkami względnymi (§. 4, 5. Uwaga) zaimka osobistego on, ona, ono (³), w obu liczbach nieodmiennie używający się, n. p. co go, co mu, co nim, co w nim, co jej, co ją, i t. d. n. p. Oto książka, której (co jej) szukałeś.

e) Zaimki pytające czyli pytanie wyrażające są dwojakie:

(³) Odmiana zaimków on, ona, ono, tak osobistego jak i ukazującego, dla łatwiejszego poznania ich różnicy, jedna obok drugiej, na str. 69 jest umieszczona.

1. rzeczowne: kto? co?

2. przymiotne: czyj? czyja? czyje?
który? która? które?
jaki? jaka? jakie?

f) Zaimki nieokreślne to jest osoby i rzeczy w szczególności nieoznaczające czyli nieokreślające są: 1) *rzeczowne*: kto, co, kiedy nie są zaimkami pytającymi, i złożone: ktoś, ktobądź, ktokolwiek, coś, cobądź, cokolwiek, nikt, nic; 2) *przymiotne*: czyjś, czyjaś, czyjeś; któryś, któraś, któreś; którykolwiek, którakolwiek, którekolwiek, jakikolwiek, jakakolwiek, jakiekolwiek, czyjkolwiek, czyjakolwiek, czyjekolwiek.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie*. Napisz sześć zdań, każde z innem słowem i w innéj osobie liczby pojedynczej i mnogiej, w którychby zaimek zwrotny siebie, się, był użyty! n. p. Brat ubiera się. Kupił sobie psa.

2. *Zadanie*. Następujące przykłady uzupełnij za pomocą zaimka zwrotnego i powiedz, w którym stoi przypadku!

Cnota s — nagrodą, cnota s — zyskiem. Człowiek się nie dla s — tylko rodzi, żyć mu też tylko

s — się nie godzi. Co znaczy: s — nie mierz drugich? Dzbanem leje w s —. Nie zapominaj o s —. Przyprowadź brata z s —. Wszystko tai w s —. Patrz s — a nie moich postępków!

3. Zadanie. Napisz po jednym zdaniu w każdej osobie obu liczb na zaimek dzierzawczy swój, swoja, swoje! n. p. Ja mam swój pędzel. Ty masz swoją szczotkę.

4. Zadanie. Napisz sześć przykładów w którychby rzecz dzierzona odnosiła się do różnych osób nie będących podmiotami! n. p. Ty masz moje pióro.

5. Zadanie. Ułóż tyleż zdań, w którychby rzecz dzierzona była podmiotem, n. p. Brat jego przyszedł do mnie.

6. Zadanie. Napisz po jednym zdaniu na zaimki ukazujące, względne i pytające! Uważaj przytém że przed zaimkiem względnym który, która, które, co, zawsze przecinek (,) kłaść się powinien. n. p. On wziął książkę. Powiedział to człowiek, który stamtąd przyszedł. Przyjaciół, co mu pożyczyleś pieniędzy.

§ 8. OKOLICZNOŚĆ CZASU.

1. To, co o podmiocie mówimy, ze względu na czas, jest dla mówiącego

a) *obecne*, n. p. Ojciec stoi. Matka czyta.

b) *przeszłe*, n. p. Ojciec stał. Matka czytała.

c) *przyszłe*, n. p. Ojciec stać będzie. Matka czytać będzie;

to jest: albo się teraz dzieje, albo się działo, albo dzieć się będzie.

Na oznaczenie tych trojakich okoliczności czasu zmieniamy słów zakończenia, albo też im słowo będąc, będziesz, będzie i t. d. dodajemy, a tę odmianę *Czasowaniem* nazywamy. n. p. stoi, stał, stać będzie.

Czasowanie jest to odmiana słów okoliczności czasu wyrażająca.

2. Czasów głównych jest trzy: *teraźniejszy*, *przeszły* i *przyszły*:

a) *teraźniejszy* wyraża, iż się coś teraz dzieje: n. p. ojciec stoi, matka czyta, ryba pły nie.

b) *przeszły* wyraża, iż się coś działo: n. p. ojciec stał, matka czytała, ryba pły nęła.

c) *przyszły* wyraża, iż się dopiero coś dzieć będzie: n. p. ojciec będzie stał, matka będzie czytała, ryba płynąc będzie.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Ze słów iść — pracować — ubolewać — ręczyć — chodzić — niszczyć — straszyć —

przepraszać — karać — usychać — budować, dodaw-
szy im stosowne podmioty, ułóż zdania w różnych
osobach czasu teraźniejszego!

2. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników
dodaj stosowne słowa i ułóż z nich zdania w róż-
nych osobach czasu przeszłego!

Król — żołnierz — strzelec — okręt — bułka —
czapka — tablica — nauczyciel — krzesło — stół — o-
gień — dom — słońce — laska — rękawiczka.

3. *Zadanie.* Słowa pierwszego zadania powtórz
w czasie przyszłym!

4. *Zadanie.* Następujące słowa po dwa połów
w czasie przyszłym z tym samym rzeczownikiem!
n. p. Brat będzie pisał. Brat napisze. Siostra będzie
czytała. Siostra przeczyta.

Pisać, napisać — czytać, przeczytać — spać, prze-
spać — pić, wypić — uczyć, nauczyć — robić, zrobić.

5. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników do-
bierz stosowne słowa i połów je w czasie przyszłym
ze słowem być i bez niego! n. p. Będę jadł gruszki.
Zjem gruszki.

Śniadanie — lekcyja — książka — szkoła — kwia-
tek — drzewo — ojciec — dziecko — świeca.

§. 9. STAN LUB DZIAŁANIE TRWA- JĄCE I SKOŃCZONE.

1. Stan lub działanie podmiotu, co do ich
dziania się uważać możemy:

a) jako w pewnym czasie trwające. n. p. piszę,
pisałem, pisać będę.

b) jako w pewnym czasie skończone. n. p. napisałem, napiszę.

2. Stan lub działanie trwające przez niedokonane, skończone zaś przed dokonane słowa wyrażamy.

Konać co, znaczy kończyć, a więc i umierać; dokonać zaś znaczy skończyć, ukończyć; stąd nazwisko słów dokonanych i niedokonanych.

3. Słowa, które czas przyszły za pomocą słowa być wyrażają *niedokonanemi* nazywamy, dla tego, iż wyrażają czynność trwającą czyli niedokonaną, n. p.

jem, leżę; więc nie przestaję jeszcze jeść, leżeć.
jadłem, leżałem, więc nie przestałem jeszcze jeść, leżeć.

jeść będę, leżeć będę, to jest nie przestanę jeść, leżeć.

4. Słowo być nazywamy *słowem posiłkowym*, bo niedokonanym słowom posiłkuje czyli pomaga do wyrażenia czasu przyszłego, którego ony same wyrazić nie mogą, n. p.

będę jadł,	lub jeść będę,
będziesz pisał,	pisac będziesz,
będzie czytał,	czytać będzie i t. d.

5. Słowa bez posiłkowego być czas przyszły wyrażające, n. p. *zjem, zgasnę, umrę, dokonanemi* nazywamy, gdyż wyrażają czynność dokonaną czyli skończoną. Dla tego też słowa te nie mają czasu teraźniejszego, bo co się skończyło, to się dzieć teraz nie może. n. p. *Zjadłem gruszkę, więc jej nie mogę teraz jeść; bo skorom ją zjadł, to jej już nie mam. Świeca zgasła, więc nie może gasnąć. Sądziad umarł, zatem nie może teraz umierać.*

6. Następujące pytania służą dla słów:

NIEDOKONANYCH		DOKONANYCH	
<i>Czas teraźn.</i>	Co czynię? robię? co czynisz? robisz? i t. d.	Nie mają.	
<i>Czas przesz.</i>	Co czyniłem? robiłem? co czyniłeś? robiłeś? co czyniłaś? robiłaś? i t. d.	co uczyniłem? zrobiłem? co uczyniłeś? zrobiłeś? co uczyniłaś? zrobiłaś? i t. d.	
<i>Czas przysz.</i>	Co czynić, robić będą? i t. d. co uczynię? zrobię? i t. d.		

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Do następujących rzeczowników dobierz stosowne słowa niedokonane i połącz je w czasie przyszłym! n. p. *Koń będzie jadł.*

Koń — zegar — świeca — ojciec — przyjaciel — spółuczeń — wojsko — książkę — gospodarz — pan — rybak — kupiec — najemnik — świadek — pisarz.

2. *Zadanie.* Też same zdania wyraż w czasie przyszłym przez odpowiadające słowa dokonane! n. p. *Koń zje.*

3. Zadanie. Z następujących słów zrób dokonane, i połącz je z rzeczownikami!

Pisać — czytać — iść — siedzieć — wołać — prosić — uczyć — grodzić — sić — jeść — strzelać.

4. Zadanie. Napisz dziesięć przykładów, w którychby też sama czynność przez niedokonane i dokonane słowa była wyrażona!

§. 10. SPOSOBY WYRAŻANIA STANU LUB DZIAŁANIA PODMIOTU.

1. Stan lub działanie pod pięciorakimi względami uważać i tylż sposobami słuchaczowi objawić je możemy:

a) Albo je jako rzeczywiste czyli pewne uważamy, a zatęm z pewnością o nich mówimy. n. p. Brat siedzi, pisze.

b) Albo je tylko jako cudzą chęć, myśl lub życzenie, a zatęm jako niepewne przedstawiamy. n. p. ojciec chce, żeby brat siedział, żeby pisał (ale niepewna czyli będzie siedział, pisał).

c) Albo twierdzimy, iż pod pewnym warunkiem wydarzyby się mogły. n. p. Brat siedziałby, gdyby miał krzesło. Pisałby, gdyby miał pióro.

d) Albo chcemy i nakazujemy żeby się działy. n. p. Bracie siedź! pisz!

e) Albo nakoniec mówimy o nich bez względu na osoby, czas i liczby, to jest że ich nie wyrażamy; a zatem bezokolicznie mówimy. n. p. siedzieć, pisać.

2. Te pięciorakie sposoby objawiania stanu lub działania przez słowo wyrażonego, sposobami czyli trybami nazywamy. I tak:

a) Jeżeli coś z pewnością mówimy, wyrażamy to przez odmianę słowa, którą *trybem oznajmującym* nazywamy. Tryb ten ma wszystkie czasy. n. p. piszę, pisałem, pisać będę; napisałem, napiszę.

b) Niepewność działania, zatem cudzą chęć, myśl, lub życzenie, wyrażamy sposobem, który nazywamy *trybem łączącym*, dla tego, iż słowa w nim położone tylko przez łączenie ich ze słowami trybu oznajmującego czynią myśl zupełną.

Tryb ten wyrażamy za pomocą wyrazów: by, aby, iż by, że by, a że by, które tylko z czasem przeszłym (a niekiedy z trybem bezokolicznym) kładziemy, i zakończenia osoby pierwszej i drugiej obu liczb z niemi łączymy. n. p. *żeby*m siedział, a nie *żeby* siedziałem; *żeby*s pisał, a nie *żeby* pisałeś.

c) Warunkowy stan lub działanie wyraża-

my sposobem, który *trybem warunkowym* nazywamy.

Na oznaczenie tego trybu używamy wyrazu *by*, który, po przydaniu mu oderwanego od słowa zakończenia pierwszej i drugiej osoby obu liczb, *zawsze ze słowem łączymy*. n. p. *Siedziałbym*, a nie *siedziałemby*; *pisałbyś* a nie *pisałeśby*.

d) Skłaniając podmiot do zostawania w jakim stanie lub czynienia czego, używamy odmiany słów, którą *trybem rozkazującym* nazywamy. n. p. *siedź! pisz!*

'Tryb rozkazujący jest dwojaki:

1) *bez nalegania* n. p. *siedź! pisz!*

2) *z naleganiem*. n. p. *siedźże! piszże!*

e) Stan lub działanie żadnej osobie nie przyśądzone przez *tryb bezokoliczny* wyrażamy. n. p. *siedzieć, pisać*.

Tryb ten nazywa się bezokolicznym dla tego, że sam nie wyraża okoliczności czasu, osoby, jej liczby i rodzaju.

3) Trybów czyli sposobów jest pięć:

a) *oznajmujący*. n. p. *siedzisz, piszesz*.

b) *łączący*. n. p. *żebyś siedział, żebyś pisał*.

c) *warunkowy*. n. p. *siedziałbyś, pisałbyś*.

d) *rozkazujący*. n. p. *siedź! pisz!*

e) *bezokoliczny*. n. p. *siedzieć, pisać*.

*) lub innym wyrazem. np. *ja bym, ty byś, ojcierby, bratubym, złomulibyśmy, rancubym, cie i. d.*

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz po trzy zdania na każdy czas trybu oznajmującego tak słów dokonanych jak i niedokonanych!

2. *Zadanie.* Napisz po sześć zdań, to jest na każdą osobę po jednym z odmiennem słowem w trybie warunkowym i łączącym, który się zawsze oddziela przecinkiem od zdania w trybie oznajmującym położonego, z którym jest połączony! n. p. Przyjechałbym, gdybym miał konie. Chce, żebym mu książkę darował.

3. *Zadanie.* Napisz po jednym przykładzie na każdą osobę trybu rozkazującego bez nalegania i z naleganiem! Po trybie rozkazującym kładzie się znak wykrzyknienia (!).

4. *Zadanie.* Wytłumacz znaczenie trybu łączącego w zdaniach, któreś na drugie zadanie napisał!

§. 11. SKRACANIE MOWY.

Gdy śpię	{	nie słyszę.
spiąc		

gdy jém	{	nie mówię.
jedząc		

gdy to mówiła	{	płakała.
to mówiąc		

gdy czytał list	{	wzdychał.
czytając list		

gdy będę jechał	}	będę spał.
jadąc		
gdy będę siedział	}	będę czytał.
siedząc		
skoro go spostrzegł	}	zmieszał się.
spostrzegłszy go		
skoro list napisała	}	odesłała go na
napisawszy list		
skoro przyjadę	}	przyjdę do ciebie.
przyjechawszy		
skoro odbiorę	}	zaraz ci pożyczę.
odebrawszy		
uczeń	}	który pisze.
		piszący.
siostra	}	króla czyta.
		czytającą.
bratu	}	krórego kochają.
		kochanemu.
ojca	}	którego prosiliśmy.
		proszonego.
psów	}	które zabito.
		zabitych.
z wujem	}	który osiwiął.
		osiwiałym.

1. Często dla skrócenia mowy dajemy słowom pewne zakończenia. Te zakończenia są:

ąc n. p. *pisząc, czytając.*

szy *napisawszy, przeczytawszy.*

ący, ąca, ące *piszący, ca, ce; czytający, ca, ce.*

any, ana, ane *pisany, ana, ane; czytany, a, e.*

ony, ona, one *proszony, ona, one; ugodzony, a, e.*

ty, ta, te *wzięty, ta, te; zszyty, ta, te.*

ły, ła, łe *zmarły, ła, łe; wybladły, ła, łe.*

2. Wyrazy z temi zakończeniami ze słów urabiane, ponieważ, oprócz zakończonych na *ąc* i *szy*, jak imiona odmieniają się przez rodzaje, przypadki i liczby, a przytem jak słowa i czasy wyrażają, dla tej wspólnej im z imionami i słowami własności *Imiesłowami* nazywamy.

3. Słowa niedokonane mają imiesłów na *ąc*, a dokonane na *szy*, n. p. *wołając, zawaławszy; łamając, złamawszy.*

4. Imiesłów na *ąc*, wyraża zawsze czynność trwającą, to jest niedokonaną i spółczesną drugiej przez słowo w jakimś czasie wyrażonej. I tak: w przykładach *spiąc, nie słyszę; spiąc, nie słyszałem; spiąc, nie będę słyszał, spiąc, wyraża stan trwający w obecnosci, przeszłości lub*

przyszłości; a to według czasu, jaki po niem następuje.

5. Imiesłów na *szy* zawsze wyraża czynność skończoną czyli dokonaną, albo w przeszłości, gdy stoi przy czasie przeszłym; albo w przyszłości, gdy ma przy sobie czas przyszły. n. p. Przeczytawszy list, westchnął. Zjadłszy objad, przyjdę.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Powiedz jakie czasy wyrażają w powyższych przykładach znajdujące się imiesłowy śpiąc, jedząc, mówiąc it. d. spostrzegłszy, przyjechawszy it. d!

2. *Zadanie.* Z następujących słów urób stosowne imiesłowy. Uważaj dobrze, które z tych słów są dokonane, a które niedokonane!

Prosić — głosić — wołać — zaśpiewać — wyrazić — skakać — błagać — poganiać — dojechać — przywołać — przepisać — wyprawić.

3. *Zadanie.* Napisz dziesięć imiesłówów na *ąc* i tyleż na *szy*! Imiesłowy te mają być od spowinowaconych z sobą słów niedokonaną i dokonaną czynność wyrażających! n. p. radząc, uradziwszy.

4. *Zadanie.* Te imiesłowy połącz z innymi słowami w jakimś czasie położonemi; n. p. radząc, poróżnili się. Po każdym imiesłowie na *ąc* i *szy* bądź samym, bądź z należącym do niego rzeczno-

wnikiem, kładzie się przecinek (,) n. p. **Spiąc**, marzyłem o tobie. Idąc z bratem, spotkałem go. **Zapłakawszy**, oddalił się. **Przeczytawszy** książkę, odnoszę ją.

5. Zadanie. Z rzeczownikami niżej wyrażonymi połącz imiesłowy na *ący*, *any*, *ony*, *ty*, *ły*, od słów obok nich stojących!

Człowiek **pracować** — matka **kochać** — pióro **pisać** — dom **murować** — mysz **złapać** — okno **malować** — skrzypce **nastroić** — dziecko **uspić** — dąb **ściąć** — suknia **zmiąć** — wyraz **zatrzeć** — kolor **wypłowieć** — bojaźń **wybladnąć** — drzewo **uschnąć**.

§. 12. PRZYMIOT STANU LUB DZIAŁANIA.

1. Jak rzeczy mają swoje przymioty, tak i stan tych rzeczy lub ich działanie różne przymioty mieć musi:

n.p. dobry nauczyciel	dobrze uczy.
pilny uczeń	pilnie uważa.
niedbały uczeń	niedbale pisze.
szybki koń	szybko bieży.
cienkie pióro	cienko pisze.
grube pióro	grubo pisze.
śmiały człowiek	śmiało mówi.
odważny żołnierz	odważnie naciera.

2. Wyrazy przymiot stanu lub działania rzeczy oznaczające przy słowach kładziemy, i dla tego je *Przysłówkami* nazywamy. n. p. Prosto stoi. Pięknie gra. Lekko tańczy.

Przysłówki są wyrazy nieodmiennie, bo się przy rozmaitych słowach niezmiennie kładą, n. p. dobrze mówi, dobrze czyta, dobrze czytacie, dobrze grałeś, dobrze jechaliśmy, dobrze zrobiliśmy.

3. *Przysłówki* oznaczają przymiot lub okoliczność stanu lub działania przez słowo wyrażonego. - n. p. Prosto idzie. Blisko stoi. Rano chodzi.

4. Największa część przysłówków urabia się z przymiotników tym sposobem: iż w jednych zakończenie przymiotników *i* lub *y* na *e*, a w drugich na *o* zamieniamy. I tak od

stały, czynny, pracowity, chwalebny,

będzie przysłówek

stałe, czynnie, pracowicie, chwalebnie,

wesoły, ubogi, chudy, kusy, niski,

wesoło, ubogo, chudo, kuso, nisko.

5. Ponieważ jak przymiotniki przymiot rzeczy, tak i niektóre przysłówki przymiot stanu

(spokojnie siedzi) lub działania (głośno czyta) tych rzeczy wyrażają, z tej więc przyczyny co i przymiotniki stopniować się i tyleż co i ony stopniów mieć muszą, n. p. ładnie, ładniej, najładniej.

Stopień równy przysłówków żadnej nie ulega zmianie, n. p. tak drobno pisze jak i ty.

W stopniu wyższym końcówą przysłówka głoskę na *ej* (zawsze *e* krótką) zamieniamy, n. p. drobniej pisze.

Stopień najwyższy urabiamy przez przydanie zgłoski *naj* na początku stopnia wyższego, n. p. najdrobniej.

6. a) Porównywając przymioty stanu lub działania, przy stopniu równym wyrazów tak jak używamy, n. p. tak pięknie pisze jak ja (domyślaj się: piszę).

b) Po stopniu wyższym kładziemy niż, niżli, niżeli, aniżeli, od, n. p. Piękniej pisze niż ty. Starzej wygląda aniżeli ojciec lub od ojca (porównaj §. 6, 5.). Ale kiedy przed przysłówkiem w stopniu wyższym położonym wyraz nie, stoi, lub gdy przysówek mniej, kładziemy, natenczas do porównania, wyrazu jak używamy. n. p. Nie żądaj więcej jak ci dać mogę. Nie

lepiej napisał jak brat. Nie taniej kupił jak siostra. Mniej dbaj o majątek jak o zdrowie.

c) Po przysłówkach w porównaniu w stopniu najwyższym użytych przyimek z z dopełniaczem kładziemy n. p. Najlepiej ze wszystkich napisał.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Urob przysłówki z następujących przymiotników!

Biały — szybki — staranny — prędkie — leniwy — krzywy — skąpy — pieszczotliwy — ochoczy — pokorny — skromny — żywy — wysoki — głęboki — czerwony — żółty — zielony — czarny.

2. *Zadanie.* Do przysłówków z powyżej wyszczególnionych przymiotników utworzonych dodaj stosowne słowa w różnych osobach i czasach!

3. *Zadanie.* Napisz sześć przykładów, w którychby się rzeczowniki, przymiotniki, słowa i przysłówki w stopniu równym znajdowały i powiedz jak się każdy wyraz nazywa! n. p. Zły człowiek źle robi.

4. *Zadanie.* Napisz podobnie sześć przykładów z przysłówkami w stopniu wyższym! n. p. Brat wcześniej przyszedł.

5. *Zadanie.* Tyleż przykładów z przysłówkami w stopniu najwyższym! n. p. Pilny uczeń najlepiej pisze.

6. *Zadanie.* Uzupełnij zdania następujące!

Mój brat gra — dobrze — twoja siostra, ale moja siostra gra lepiej — twoja matka. Piękniej mówisz — czynisz. Łatwiej jest rozkazywać — rozkaz wykonywać. Lepiej umrzeć — żyć w pohańbieniu. Nie ranię wstałeś — ja. Nie głębiej wykopano — na trzy sążnie. Mniej cen pieniądze — naukę. Mniej u pocciwego ważą dostatki — cnota.

§. 13. MYŚLI I ZDANIA.

1. Wyobrażenia o rzeczach (n. p. człowiek, koń, stół), ich przymiotach (dobry, kary, okrągły), stanie (idzie, rzy, stoi) lub działaniu (czyta, ciągnie), *myślą* nazywamy.

2. Kto swoje myśl o jakiej rzeczy objawia, ten o niej sądzi. I tak: ojciec siedzi, matka czyta, dziecię płacze, są sądami.

3. Myśl słowami wyrażoną *zdaniem*, niby *wydaniem* jej z siebie, nazywamy; bo zdać i wydać jedno znaczy. Wszakże mówimy zdać lub wydać resztę.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Napisz jakieś zdanie o każdej z rzeczy następujących! n. p. Człowiek jest śmiertelny. Praca jest użyteczna. Żołnierz idzie. Rolnik orze i t. p.

Zając — krowa — wilk — pies — kogut — ptak — owca — ryba — słowik — wrona — kukułka — komar — chrabąszcz — żaba — pszczoła — cielę — kot.

2. *Zadanie.* Ułóż zdania o następujących rzeczach!

Kręda — pióro — cukier — scyzoryk — krew — kula — kij — nóż — sól — pieprz — róża — świeca — płótno.

3. *Zadanie.* Napisz o następujących rzeczach zdania przeciwne!

Ogień, lód, sadze, mąka, nauczyciel, uczeń, studnia, dołek, rzeka, sadzawka, dzień, noc, czółno, kamień, góra, dolina, dąb, fiołek, lato, zima, naparstek, beczka.

4. *Zadanie.* Twierdź coś o następujących osobach i oznacz ich przymiot! n. p. Małe dziecko płacze.

Dziecko — babka — przewodnik — żebrak — sługa — postylion — krawiec — stróż — pasterz — żłodzię — żeglarz — kupiec — sędzia — pływacz — poganiacz — kołodziej.

5. *Zadanie.* Napisz jakimi są rzeczy następujące lub jakimi być mogą! Liczba wskazuje ile rozmaitych przymiotów każdej rzeczy masz wyszczególnić.

Stół (4) — ściana (6) — okno (8) — piec (6) — woda (4) — pokój (12).

6. *Zadanie.* Napisz a) jakim dobre dziecko być powinno! b) jakim być niepowinno!

7. *Zadanie.* Wskaż co następujące osoby czynią lub czynić mogą!

Uczeń (7) — nauczyciel (4) — cieśla (4) — rolnik (8) — kupiec (5).

8. *Zadanie.* Wskaż, co następujące rzeczy czynią lub czynić mogą!

Wół (3) — ptak (4) — pies (6) — drzewo (3) — słońce (3) — woda (3).

§. 14. ZDANIE POJEDYNCZE.

- a) Pies jest wierny. Lis jest chytry. Lew jest śmiały. Koral jest czerwony. Gruszka jest soczysta. Jabłko jest kwaśne. Pióro jest twarde. Atrament jest blady. Szkoła jest wielka. Figa jest słodka. Kościół jest sta-
rożytny. Ulica jest szeroka.
- b) Słoń jest zwierzęciem. Orzeł jest ptakiem, Gąsienica jest owadem. Śledź jest rybą. Dąb jest drzewem. Stół jest sprzętem. Miska jest naczyniem. Dukat jest pieniądzem. Gruszka jest owocem. Róża jest kwiatkiem. Pałasz jest bronią. Dom jest budynkiem. Dłuto jest narzędziem. Skrzypce są instru-
mentem. Murarz jest rzemieślnikiem.
- c) Koń wierzga. Ptak śpiewa. Kogut pieje. Żaba rzegocze. Gołąb grucha. Gęś gęga. Ryba pływa. Wiatr wieje. Gaj szumi. Rolnik orze. Pisarz pisze. Nauczyciel uczy.

Statek płynie. Księżyc świeci. Dészcz pada. Woda marźnie. Piorun bije.

1. Zdanie jestto myśl słowami wyrażona.

2. W każdej myśli odróżniamy dwa wyobrażenia czyli pojęcia, to jest:

a) Wyobrażenie osoby lub rzeczy, o której coś twierdzimy. n. p. Papier, pies.

b) Wyobrażenie tego, co o tej osobie lub rzeczy twierdzimy. n. p. Papier jest biały. Pies jest zwierzęciem.

3) Podobnie w każdym zdaniu odróżniamy *podmiot* (§. 1, 2) to jest osobę lub rzecz o której mówimy, i *orzeczenie*, czyli to, co o tej osobie lub rzeczy orzekamy czyli mówimy.

<i>Podmiot</i>		<i>Orzeczenie</i>
wół	jest	pracowity.
owca	jest	użyteczna.
ojciec	jest	dobry.
matka	szyje.	
róża	kwitnie.	
drzewo	rośnie.	

4. Podmiot stoi zawsze w mianowniku na pytanie *kto? co?*

Podmiot i orzeczenie są członkami czyli częściami zdania.

5. Ponieważ wtedy tylko jest zdanie, kiedy coś o osobie lub rzeczy twierdzimy; zatem wyrazy nie oznaczające twierdzenia, czyli nie ściągające się do siebie, nie czynią zdania, n. p. kula być okrągły, ojciec być nauczyciel, rolnik pracować, człowiek iść, ptak śpiewać.

6. Wyrazy wtedy dopiero łączą się w zdanie, kiedy jeden jako orzekający do drugiego odnosimy. I tak, kiedy n. p.

<i>okrągły</i>	<i>do</i>	<i>kula. Kula jest okrągła.</i>
<i>nauczyciel</i>	<i>odniesiemy</i>	<i>ojciec. Ojciec jest nauczycielem.</i>
<i>pracować</i>		<i>rolnik. Rolnik pracuje.</i>
<i>iść</i>		<i>człowiek. Człowiek idzie.</i>
<i>śpiewać</i>		<i>ptak. Ptak śpiewa.</i>

7. Orzeczeniem może być:

- a) przymiotnik n. p. brat jest dobry.
- b) rzeczownik brat jest kupcem.
- c) słowo brat handluje.
 przedaje.

8. Wzgląd czyli odnoszenie się orzeczenia do podmiotu dwojako oznaczamy. I tak:

- a) Jeżeli orzeczeniem jest przymiotnik lub rzeczownik natenczas je za pomocą słowa być (jestem, byłem, będę i t. d.) z podmiotem

łączymy, a wtedy słowo być *łącznikiem* nazywamy dlatego, iż orzeczenie łączy z podmiotem. n. p. Ja jestem chory. Ty jesteś chory. On jest chory i t. d. Ja jestem uczniem. Ty jesteś uczniem. On jest uczniem i t. p.

- b) Jeżeli zaś orzeczeniem jest słowo, wtedy względ jego do podmiotu przez jego końcową odmianę wyrażamy n. p. Ja siedzę, czytam. Ty siedzisz, czytasz. Matka idzie. Matki idą.

9. Przymiotnik i rzeczownik wtedy tylko są orzeczeniami, kiedy przez słowo być z podmiotem są połączone. n. p. Uczeń jest pilny. Brat jest uczniem. Jeżeli zaś bez słowa być przy podmiocie bezpośrednio są położone, n. p. uczeń pilny, brat uczeń, natenczas przymiotnik nie jest orzeczeniem, ale tylko własność czyli przymiot osoby lub rzeczy wyraża; rzeczownik zaś bliżej podmiot oznacza, i wtedy się przydatnią nazywa. n. p. Starszy brat przyjechał. Przyjechał brat nauczyciel (rozumie się nie inny, tylko ten, który jest nauczycielem).

10. Zdanie które jeden tylko podmiot i jedno orzeczenie zawiera, *pojedynczem zdaniem* na-

zywamy. n. p. Ojciec jest troskliwy. Matka jest przewodniczką. Siostra maluje.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Ułóż zdania z następujących wyrazów, kładąc słowa w różnych czasach i liczbach! n. p. Kamienica jest wysoka. Kościoły były wspaniałe.

Przyjaciół, dobry — scyzoryk, ostry — pióro, twardy — droga, zły — góra, przykry — rzeka, szeroki — most, drewniany — staw, wielki — noc, zimny — dzień, krótki — praca, ciężki — nauki, łatwy.

2. *Zadanie.* Ułóż zdania z następujących wyrazów!

Szkoła dom — szczupak ryba — ławka sprzęt — działo broń — pisarz człowiek — marchew roślina — gruszka owoc — śliwa drzewo — piła narzędzie — buty obuwie — lew zwierzę.

3. *Zadanie.* Następujące wyrazy połącz w zdania, kładąc słowa w różnych czasach!

Myśliwy polować. Nauczyciel wołać. Brat spać. Siostra czytać. Książka leżeć. Wróbel skakać. Człowiek pić. Rębacz rąbać. Malarz malować. Śpiewak śpiewać. Dzwon dzwonić.

4. *Zadanie.* Powiedz, które z powyżej wyszczególnionych słów są czynne, a które nijakie, i dla czego?

§. 15. ZDANIE ŚCŁĄGNIĘTE.

1. Jeżeli dwa lub więcej zdań za pomocą pewnych wyrazów z sobą połączymy, utworzy-

my z nich *zdanie*, które *ściągniętem* nazywamy. I tak dwa n. p. zdania: Brat siedzi, brat дума, ściągniemy w jedno mówiąc: Brat siedzi i дума.

2. Kilka zdań w jedno ściągamy:

- a) Kiedy w nich jeden jest podmiot a kilka orzeczeń n. p.

Człowiek idzie,

Człowiek wzdycha,

Człowiek płacze,

krócej mówimy: Człowiek idzie, wzdycha i płacze.

- b) Kiedy kilka zdań ma spólny podmiot i łącznik, ale różne orzeczenia, n. p.

Brat był pilny,

Brat był pracowity,

Brat był posłuszny,

krócej powiemy: Brat był pilny, pracowity i posłuszny.

- c) Kiedy jest kilka podmiotów z jednem orzeczeniem, n. p.

Ojciec przyjechał.

Matka przyjechała.

Bracia przyjechali.

Ojciec, matka i bracia przyjechali.

3. Zastanawiając się nad powyższemi przykładami dostrzegamy, że wyraz *i* nie zmieniony albo kilka orzeczeń, albo kilka podmiotów w jedno zdanie łączy czyli spaja.

3. Wyrazy nieodmienne, kilka zdań z sobą łączące czyli spajające, *Spójnikami* nazywamy. Są więc spójnikami *i*, *a*, *nietylko - ale i*, *oraz*, *też*, *tudzież* i t. p. Z tej własności spójników wypływa, iż nigdy w jedném zdaniu znajdować się nie mogą.

ĆWICZENIA.

1. *Zadanie.* Następujące zdania pojedyncze zamień w ściągnięte!

Brat pisać będzie. Brat czytać będzie. Brat uczyć się będzie. Siostra zrobiła. Siostra przyniosła. Siostra darowała. Uczeń jest uważny. Uczeń jest porządny. Uczeń jest przykładny. Uczeń jest posłuszny. Poczciwość uszczęśliwia. Praca uszczęśliwia. Przyjaźń uszczęśliwia.

2. *Zadanie.* Następujące zdania ściągnięte rozłóż na pojedyncze!

Osieł i wół są użyteczne. Z prochem a brzytwą ostrożnie się obchódź. Ziemia oraz księżyc biorą światło od słońca. Rozrzutność tudzież próżniactwo szkodzą. Tak zbytek jak i skąpstwo są naganne. To brat, to siostra rozmawia.

3. Zadanie. Napisz zdania, w którychby się znajdowały spójniki: i, tudzież, tak - jak i, nietylko - ale i, ani - ani!

§. 16. WYRAZY UCZUCIA OZNACZAJĄCE.

1. Niekiedy dla oznaczenia uczucia radości, żalu, wołając, nalegając na kogo, albo też naśladowując dźwięk jaki lub głos i t. p. używamy pewnych wyrazów, które od głośniejszego ich wymawiania *Wykrzyknikami* nazywamy. Takimi są: brawo! o! ach! hej! ną! bęc! brum! tra! paf! i t. p.

2. *Wykrzykniki* od głośniejszego wymawiania ich tak nazwane, są wyrazy nieodmienne, przez które jakie uczucia albo naśladowanie dźwięku lub głosu wyrażamy.

§. 17. CZĘŚCI MOWY.

1. Jak mający różnego gatunku pieniądze, to jest: grosze, trojaki, piątki, dziesiątki, złotych, dwuzłotówki, pięciozłotówki, dukaty i t. d. w jednym worku zebrane, dla prędszego i nieomylnego policzenia ich, każdy gatunek odłącza, i osobno grosze, trojaki i t. d. rachuje, tak dla łatwiejszego poznania mowy ludzkiej z rozma-

tych wyrazów złożonej, wyrazy te na kilka części, według różnego ich znaczenia i własności, podzielono.

2. Celem mowy ludzkiej jest przedstawianie myśli. W myśli, jakśmy to wyżej uważali (§. 14, 2) odróżniamy rzeczy i ich stan lub działanie. Z tego więc dwojakiego względu wszystkie wyrazy dzielimy na:

- 1) przedstawiające rzeczy, to jest *Imiona*.
- 2) stojące za imiona tych rzeczy, *Zaimki*.
- 3) wyrażające względy rzeczy do rzeczy, a zatem jedynie tylko przy imionach i zaimkach stać mogące *Przymyki*.
- 4) wyrażające stan lub działanie podmiotu czyli *Słowa*.
- 5) Imiona ze słów urabiane do skrócenia mowy służące czyli *Imiesłowy*.
i nakoniec
- 6) przymiot stanu lub działania oznaczające, a zatem tylko przy słowach i imiesłowach stać mogące *Przysłówki*.
- 7) wyrazy zdania z sobą łączące czyli spajające, to jest *Spójniki*.

8) tudzież wyrazy uczucia, albo
naśladowanie dźwięku lub gło-
su wyrażające czyli *Wykrzykniki*.

3. Tak więc wszystkie wyrazy mowy na-
szej na ośm części dzielimy. Z tych cztery:
Imię, Zaimek, Słowo i Imiesłów są odmien-
ne; cztery zaś inne, to jest: *Przyimek, Przy-
słówek, Spójnik i Wykrzyknik* nigdy się nie
odmieniają.

4. Z tych ośmiu części mowy, trzy tyczą
się rzeczy, jakoto: *Imię, Zaimek i Przyimek*;
a trzy stanu lub działania tych rzeczy, jakoto:
Słowo, Imiesłów i Przysłówek.

ZADANIA

DO WYPRAĆCOWANIA.

I. ZDANIA POJEDYNCZE.

1. Podmioty z którymi przez słowo być orzeczenia mają być złączone.

Człowiek —. Ojciec —. Uczeń —. Pieniądz —. Suknia —. Szkoła —. Matka —. Woda —. Wrona —. Dziecko —. Pióro —. Szczenię —. Kurczę —.

2. Też same wyrazy połącz w liczbie mnogiej i dodaj do nich orzeczenia ze słowem w czasie przeszłym i przyszłym!

3. Do następujących podmiotów dodaj orzeczenia przez rzeczownik wyrażone!

Brat —. Zając —. Kuropatwa —. Wąż —. Karp —. Przyjaciół —. Sąsiad —. Nóż —. Beczka —.

4. Do następujących orzeczeń dobierz stosowne podmioty.

— gra. — maszeruje. — śpiewał. — bębni. — miauczy. — pieje. — wyły. — szumi. — parzy. — ziębi. — pływie. — twardy. — gorzki. — słodki. — drewniany. — murowany. — ostry. — pływki. — ludny. — żołnierzem. — uczniem. — nauczycielką. — bronią. — narzędziem. — suknią. — książką.

5. Do następujących podmiotów i przedmiotów dobierz stosowne orzeczenia.

Siostra — książkę. Ojciec — list. Matka — pończochę. Brat — pieska. Rolnik — rolę. Rybak — ryby. Ślusarz — zamki. Piekarz — chleb. Kot — mysz. Brzytwa — brodę. Cieśla — dom.

6. Ściągnij następujące zdania! Brat jest dobry. Siostra jest dobra. Ojciec przyjechał. Stryj przyjechał. Ciotka przyjechała. Słońce świeci. Księżyc świeci. Brat jest żołnierzem. Syn jest żołnierzem. Ojciec uczy. Nau zyciel uczy. Matka nie pisała. Siostra nie pisała.

II. ZDANIA CIĄGŁE.

1. Z następujących wyrazów ułóż zdania i połącz je!

Tydzień, wieś, rodzice, miesiąc, sąsiad, dzieci, czas, piłka, ogród, jabłko, ruszki, miasto, przyjaciel.

Wzór. Przed tygodniem wróciłem ze wsi, gdzie u rodziców przez miesiąc bawiłem. Tam zastałem już dzieci naszego sąsiada, z którymi też czas jak najmilej przepędziłem, to grając w piłkę, to zbierając w ogrodzie jabłko i gruszki, których, powróciwszy do miasta, memu przyjacielowi dwie kopy przywiozłem.

Szkoła, nauczyciel, uczeń, języki, historia, geografia, matematyka, przedmiot, godzina.

Ojciec, deszcz, noc, podróż, choroba, matka, kwartał, Warszawa, siostra.

Przejażdżka, gaik, burza, ulewa, piorun, strach, woźnica, ojciec, konie.

Popis publiczny, postęp, rodzice, goście, nagroda, książki, pochwała, nabożeństwo, wakacje.

Rodzice, miasto, jarmark, kramy, namioty, ludzie, towary, sprzęty, cacka, pierniki, piszczalki, brat, siostra.

Wieczór, szelest, ogród, biała postać, grabie, prześcieradło, śmiała dziewczyna, owoc, łakomstwo, chłostą ukarać.

2. Opisz następujące rzeczy!

Wzór. Nóż jestto narzędzie stalowe po jedną stronę ostre, po drugiej, tylcem zwanej, tępe, dla tego, żeby w razie potrzeby bez skaleczenia się ręką przycisnąć go można. Nóż nie mający trzonka, to jest samą głownią nożową, brzeszczotem nazywamy. Trzonek noża może być drewniany, rogowy, żelazny, srebrny, i t. d. Noże według ich rozmaitego przeznaczenia mają kształt rozmaity oraz różne nazwiska; są bowiem noże rzeźnicze, kucharskie, myśliwskie, ogrodnicze, stołowe i t. p.

Stół. Kałamarz. Piec. Zęgarek. Igła.

Skrzypce. Dzwon. Nożyczki. Świeca. Miasto.

Róża. Okno. Grzebień. Ostroga. Bęben.

3. Wykaż podobieństwo pomiędzy dwoma niżej wyszczególnionymi przedmiotami (¹)!

(¹) Na takie ćwiczenia z początku trzeba dobierać po dwa jedno gatunkowe przedmioty, w których podobieństwo łatwo dostrzedz się daje. n. p. cegła, dachówka. Później bardziej różniące się przedmioty do porównania mogą być użyte, n. p. koń, drzewo.

Wzór. Gęś i Kaczka. Gęsi i kaczki należą do drobiu czyli ptactwa domowego, żyją na ziemi i na wodzie, i roślinami się żywią; mięso ich jest jadalne i pierze na pościel przydatne; niosą jaja, które się jedzą, i z których gdy na nich przez pewien przeciąg czasu siedzą, pisklęta się wykluwają.

Karafka i flaszka.

Pszczoła i osa.

Łóżko i trumna.

Marchew i burak.

Stołek i krzesło.

Zając i krulik.

Słońce i księżyc.

Zrębę i prosię.

Scyzoryk i brzytwa.

Owca i koza.

Kanapa i ławka.

Miasto i wieś.

Szyba i zwierciadło.

Pałac i chata.

Koń i wół.

Ogród i las.

Rydel i motyka.

Pies i zając.

Jabłko i agrest.

Ręka i noga.

4. Wykaż różnicę między dwoma niżej wyszczególnionemi przedmiotami!

Wzór. Kanarki i wróble. Kanarki, tak nazwane wróble białe, z wysp kanaryjskich do Europy sprowadzone, pospolicie żółtego, wróble zaś, ptaki europejskie, szarego są koloru. Kanarki nie tylko że same z siebie śpiewają, ale też za pomocą pozytywki różnych nuceń wyuczyć je można, wróble zaś tylko świergocą. Tamte jako ptaki z gorących stron sprowadzone, tylko się w domach chowają i zimna znieść nie mogą, te pod gołym niebem żyją i na mrozy są wytrzymałe. Kanarki, prócz innej żobi, szczególnież żyją siemieniem, które się im rozciera, wróble zaś wszelkie zboże pożerają, i dla tego bardzo są szkodliwe, gdy stadami latają.

Okulary i okno.	Papier i Płutno.
Kapelusz i czapka.	Widelec i widły.
Siekiera i szydło.	Gołębnik i klatka.
Rękawiczka i pończocha.	Sakiewki i worek.
Pies i kot.	Cepy i bicz.
Świeca i pochodnia.	Czołno i wóz.
Trzewik i but.	Laska i cybuch.
Cegła i marmur.	Kosa i sierp.
Łańcuch i lina.	Sanki i bryczka.
Obcęgi i szczypce.	Szczotka i miotła.

WYJĄTKI

Z PRZYPOWIEŚCI SALOMONOWYCH

do rozbioru grammatycznego służące.

II. Początkiem wszystkiego jest mądrość, nabywajże mądrości, a (1) za wszystkę majątność twoją nabywaj roztropności. Mądrość droższa jest nad perły, a (1) wszystkie najmiłsze rzeczy nie (2) zrównają z nią (3). Lepsze jest nabycie jej (3) niżli (4) kupczenie srebrem i złotem. Droższa jest nad wszystkie bogactwa. Uchwycić się jej (3) a wywyższy cię (5): będziesz wsławiony (6) od niej (3), gdy (7) ją (3) przyjmiesz.

(1) a spółnik, stoi zamiast i. (2) przysłówek. (3) zaimek osobisty, osoby trzeciej od on, ona, ono, odmienia się jak następuje.

ODMIANA ZAIMKÓW

OSOBISTEGO.

L. p. M. *on, ona, ono.*
 D. *jego, jej, jego.*
go, — go.
niego, nicj, niego *).

C. *jemu, jej, jemu.*
mu, — mu.
niemu, niej, niemu.

B. *jego, ją, je.*
go, — —
niego, nie, nie.

N. *nim, nią, niem.*

M. *w nim, w niej, w niem.*

L. m. M. *oni* (os. m.)
ony, ony, ony.

D. *ich.*
nich.

C. *im.*
nim.

B. *ich* (osob. męs.)
nich
je, je, je.
nie, nie, nie.

N. *nimi* ⁽⁵⁾, *niemi, niemi.*

M. *w nich.*

UKAZUJĄCEGO.

L. p. M. *on, ona, ono.*
 D. *onego, onój, onego.*

C. *onemu, onój, onemu.*

B. *onego* } *onę, ono.*
on }

N. *onym, ona, onem.*

M. *w onym, w onój, w onem.*

L. m. M. *oni, one.*

D. *onych.*

C. *onym.*

B. *onych, one.*

N. *onymi, onemi, onemi.*

M. *w onych.*

*) Od *n* zaczynające się formy tylko po przyimkach kładziemy, n. p. do *niego*, z *nim* i t. p. (4) przysłówek porównania. (5) zaimmek osoby drugiej. M. ty. D. ciębie, cię i t. d. (6) imiesłów zamiast wsławiony. Podobnie mówimy umęczone, ukrzyżowane, umarł i pogrzebion. (7) spójnik.

III. Idź (1) do mrówki, o leniwcze, a przypatruj się drogom jej, a ucz się mądrości. Ona choć (2)

(5) Narzędnik *nimi* spólny nam z innemi dyalektami, oprócz słowiańskiego i rosyjskiego, które mają *imi*, znajduje się we

nie ma wodza, ani (3) nauczyciela, ani przełożonego; przecież (4) w lecie gotuje pokarm swój i zgromadza we żniwa żywność swoją. Leniwcze! dokądże (5) leżeć będziesz? kiedyż (6) wstaniesz ze snu swego? Trochę (7) się przespisz, trochę podrzymiesz, trochę złożysz ręce, abys (8) odpoczywał; a w tem (9) ubóstwo twoje przyjdzie, jako (10) podróżny, a niedostatek twój, jako mąż zbrojny.

(1) tryb rozkazujący od iść, czas przeszły siedłcm, szłam, szłom. (2) spójnik. (3) spójn. (4) spójn. (5) przysłówek pytający, zamiast jakże długo? (6) przysłówek pytający. (7) przysł. (8) spójn. kładzie się z czasem przeszłym lub trybem bezokol. ma tę własność, że zakończenie osoby pierwszej i drugiej obu liczb w tym czasie odrywa się od słów i z tym spójnikiem łączy. I tak nie mówimy żeby byłem, ale żebyśmy byli. (9) przysł. czas oznaczający. (10) przysłówek porównania, za jak.

III. Człowiek niepobożny, mąż złośliwy, chodzi w przewrotności ust; przetoż prędko (1) przyjdzie upadek jego (2), nagle skruszony (3) będzie bez uleczenia.

wszystkich wzorowych pisarzach naszych XVI i późniejszych wieków. Inne zaimki i przymiotniki, w tym przypadku dawniej we wszystkich rodzajach na ymi (imi) kończono, podobnie jak to we wszystkich dyalektach widzimy, oprócz serbskiego, w którym je na ima lub iem zakończają. Lubo w pisarzach XVI. stulecia, a szczególnie w biblji Radziwiłowskićj i przekładu Wujka, obie się formy, to jest ymi i emi niestatecznie używane znajdują, powszechniej atoli ymi kładziono. Nie jest to więc wymysł Kopeczyńskiego, jakto utrzymuje Żochowski (Części mowy str. 262). ani przesada, gdy piszemy ymi, za jaką to Sierociński uważa. (Pierwsze zasady str. 83), ale jest to spólna wszystkim dyalektom forma,

Bojaźń pańska (4) jest mieć w nienawiści złe (5).
Początek mądrości jest bojaźń pańska.

Syn mądry rozwesela ojca, ale (6) syn głupi smutkiem jest matki swojej.

Kto (7) chodzi w szczérości, chodzi bezpiecznie; ale kto jest przewrotnym w drogach swoich wyjawion będzie.

Za pychą przychodzi hańba, ale przy pokornych jest mądrość.

Szczerość ludzi cnotliwych prowadzi je (8), ale przewrotność przestępców potraci je.

Sprawiedliwy z ucisku wybawion bywa, ale nie-pobożny przychodzi na miejsce jego.

Z szczęścia sprawiedliwych miasto się weseli, a gdy (9) giną niezbożni bywa radość.

(1) przysł. (2) zaimek od on, ona, ono. (3) imiesł. (4) zamiast p a n a. (5) przymiotn. wzjęty za rzeczownik. (6) spójn. (7) nie jestto zaimek pytający, ale nieokreślony. (8) od on, ona, ono; biern. liczb. mn. (9) spójnik.

IV. Obrzydliwością są PANU przewrotni sercem, ale mu się podobają żyjący (1) bez zmayı.

Myśli sprawiedliwych są prawe (2), ale rady niepobożnych zdradliwe.

i dla tego zachować ją należy. Pierwszy *Ursinus* w pisowni polskiej do swej łacińskiej grammatyki przydanęj (wyd. 1698 str. 17) oznaczył różnię tych zakończeń, dowodząc, że męzkie przymiotniki, ponieważ się kończą na *y* w narzędniku na *y* mi, żeńskie zaś i nijakie ze względu na zakończenie *e*, na *em* i kończyć należy. Jeżeliby więc była jaka potrzeba wyrzucenia jednej z tych form, toby raczej zakończenie *em* i, nie zaś wspólne wszystkim językom słowiańskim *ym* i (*imi*), jak tego chce *Żochowski*, z mowy naszej usunąć wypadało.

Kto (3) strzeże ust swych, strzeże duszy swojej; kto lekkomyślnie otwiera wargi swe, będzie starty (4).

Dusza leniwego żąda, a nie (5) nie ma; ale dusza pracowitych z bogaci się.

Kto gardzi słowem bożem, sam (6) sobie (7) szkodzi; ale kto się boi przykazania jego, odniesie nagrodę.

Kto chodzi z mądrymi, mądrym będzie; ale kto towarzyszy z głupimi, startym będzie.

(1) imiesł. (2.) za szczere. (3) zaim. nieokr. (4) imiesłów od zetrzeć, czas przeszły start. (5) przysł. rzeczownik. (6) przymiotnik. (7) zaimek zwrotny od siebie, się. M. nie ma. D. siebie, się. C. sobie. B. siebie, się. N. sobą. M. w sobie.

W. Mądra niewiasta buduje dom swój, ale go (1) głupia rękami swemi rozwała.

Zli się kłaniają przed dobrymi, a niepobożni stoją u drzwi sprawiedliwego.

Ubogi bywa i u przyjaciela swego w nienawiści, ale wiele jest tych (2), którzy (3) bogatego miłują.

Nierychły do gniewu jest bogaty w rozum, ale porywczy pokazuje głupstwo.

Kto ciemieży ubogiego, uwłacza Stworzycielowi jego (4); ale go (5) czci, kto ma litość nad ubogim.

Sprawiedliwy nadzieję ma i przy śmierci swojej.

Sprawiedliwość wywyższa naród, ale grzech jest ku pohańbieniu narodów.

(1) zaimek osoby trzeciej on, ona, ono, (2) zaimek ukazujący od ten, ta, to. (3) zaimek względny. (4) zaimek o-

sobisty od on, ona, ono, wyraża tu взгляд dzierżenia: zob. §. 6, 7, 8. (5) zaimek osob. od on, ona, ono.

VI. Przed zginieniem przychodzi pycha a przed upadkiem wyniosłość ducha.

Lepiej jest być uniżonego ducha z pokornymi, aniżeli dzielić korzyści z pysznymi.

Serce mądrego roztropnie sprawuje usta swoje, a wargami swemi przydawa nauki.

Kto panuje sercu swemu, lepszy jest niżeli ten, co (1) dobył miasta.

Lepszy jest kęs (2) suchego chleba a w pokoju, niżeli pełen dom nabitego (3) bydła z swarem.

Kto się naśmiewa z ubogiego, uwłacza Stworzycielowi jego (4); a kto się raduje z upadku czyjego (5), nie (6) ujdzie pomsty.

Lepiej człowiekowi potkać się z niedźwiedzicą osiőrocią (7), niżeli z głupim w głupstwie jego.

(1) co zaimek względny za który, *a, e*. Porównaj §. 7, 8. d. (2) kęs od kęsać, znaczy tak wielki kawałek, jaki na raz ugryźć można; a zatem *kawałek, troche*. (3) imiesłów zob. §. I, 11. (4) zaimek osob. od on, ona, ono, (5) zaimek dzierżawczo-pytający za cudzy. (6) przysł. przecz. (7) imiesłów od osiőrocić.

VII. Kto oddawa złém za dobre, nie wynijdzie złe z domu jego.

Kto usprawiedliwia niezbożnego, a winnym czyni sprawiedliwego, obaj (1) jednako (2) są obrzydliwością PANU.

Cóż (3) po dostatku w ręku głupiego, kiedy (4) do nabycia mądrości rozumu nie ma.

Przewrotny w sercu nie znajduje dobrego, a kto jest przewrotnego języka, wpadnie we złe.

Syn głupi żałością jest ojcu swemu, a gorzkością rodzicielce swojej.

Gdy głupi milczy, za mądrego poczytany (5) bywa; a który (6) zatula wargi swoje, za rozumnego.

Kto niedbały w sprawach swoich bratem jest utratnika.

Kto odpowiada pierwój niż wysłucha, głupstwo (7) jego i zelżywość.

Człowiek, który ma przyjaciół, ma się obchodzić po przyjacielsku (8); ponieważ przyjaciel bywa przychylniejszy nad brata.

Świadek fałszywy nie będzie bez pomsty, a kto mówi kłamstwo zginie.

(1) imię liczbowe. (2) przysłówek. (3) zaimek pytający z przydanem *ś*, które przyrostkiem nazywamy. I inne zaimki na wyrażenie pytania to *ś* przybierają, n. p. *jaż? tyż? myż? któryż?* (4) przysłówek. (5) imiesłów. (6) zaimek względny odnosi się do domyślnego zaimka *ten*. (7) głupstwo zamiast *Jest to głupstwo*, wyraz *to*, który tu przyrostkiem nazywamy, łączy się z rzeczownikiem lub innym wyrazem, n. p. *dobryto, pięknieto i t. p.* (8) *po przyjacielsku* przysłówek. Podobnie mówimy *po pańsku, po ludzku, po wiejsku, i t. p.*

VIII. PANU pożycza, kto ma litość nad ubogim, a on mu (1) za dobrodzieństwo jego odda.

Bojaźń pańska prowadzi do żywota, a kto ją ma w obfitości mieszka, i nie potka go nieszczęście.

Nie kochaj się w spaniu, byś (2) śnadsz nie zubożał; otwórz oczy swoje, a nasycisz się chlebem.

Kto objawia tajemnicę zdradliwie się obchodzi, przetoż (4) z tymi, którzy pochlebiają wargami swemi (5), nie miej towarzystwa.

Czynić sprawiedliwość bardziej się Panu podoba, niżeli ofiara.

Kto zatula ucho swe na wołanie ubogiego, i on sam będzie wołał, a nie będzie wysłuchany.

Lepsze jest dobre imię, niż bogactwa wielkie; a przyjaźń lepsza, niż srebro i złoto.

Pokory i bojaźni Pańskiej nagrodą jest bogactwo, i sława, i żywot.

(1) zaimek osobisty od on, ona, ono. (2) byś spójnik, z którym zakończenie słowa zubożałeś połączono. Porównaj wyżej przypis II, 8. (3) przysłówek znaczy może, podobno; by snadź nie, stoi za by uchowaj Boże nie. (4) przysłówek od przeto (5) zaimek dzierżawczy od swój, a, e.

IX. Kto sieje nieprawość, żąć będzie (1) utrapienie.

Kto ciemieży ubogiego, aby sobie przysporzył, także (2) kto dawa bogatemu, pewnie zubożeje.

Nie naśladuj ludzi złych, ani (3) żądaj przebywać z nimi (4).

Albowiem serce ich myśli o drapiestwie, a wargi ich mówią o uciśnieniu.

Gdy upadnie nieprzyjaciół twój, nie ciesz się; i gdy się potknie, niech się nie raduje serce twoje.

Aby snadź nie ujrzał PAN, a nie podobałoby się to w oczach jego, i odwróciłby od niego gniew swój na cię.

Lepsze jest dokonczenie rzeczy, niżeli początek jej; lepszy jest człowiek cierpliwego ducha, niż ducha wyniosłego.

Jeżeliby (5) łaknął ten, co (6) Cię (7) nienawidzi nakarmi go chlebem; a jeżeliby pragnął, daj mu się napić wody.

(1) żąć, żął, żeli, żną. (2) spójnik. (3) spójnik. (4) zaimek osób. od on, ona, ono. (5) spójnik. (6) zaim. względny. (7) zaimek osobisty od ty i t. d.

X. Mąż który nie ma mocy nad duchem swoim, jest jako miasto rozwalone bez muru.

Jakoby (1) też (2) psa za uszy łapał, kto się mimi (3) idąc w cudzą zwadę wdawa.

Kto urugiemu dół kopie, wpada weń (4); a kto kamień toczy, na niego się obraca.

Niechaj Cię kto inny chwali, a nie usta twoje; obcy, a nie wargi twoje.

Lepsza jest przymówka jawna niżeli miłość skryta.

Błogosławiony człowiek, który się zawsze boi; ale kto zatwardza serce swoje, wpada we złe.

Człowiek, który pochlebia przyjacielowi swemu, rozciąga sieć przed nogami jego.

(1) Zamiast jakby, jestto przysłówek porównania jak, ze spójnikiem by połączony. (2) spójnik. (3) może być przymkiem i przysłówkiem: tu jest przysłówkiem. (4) zaimek osobisty od on, ona, ono, stoi w bierniku zamiast w niego, bo niego w dopełniaczu i bierniku nań skracamy, a wtedy go łączymy z przymkiem przy którym stoi, n. p. napisał doń za do niego, przyszedł poń, za po niego; nań za na niego.

nie pozwalają, — już to minęło, ale podobno to nie źle było. — Atoli pod Zbarażem stojemy.

Do Xcia Jmć Wojewody ruskiego (*) pojechał sam Pan kamieniecki, prosząc go aby się chciał tu w tym obozie połączyć z wojskiem J. K. Mei, o którym powiadają, że osobnym obozem stać tu mająli lub półtora, a z nim pospołu ludzie P. Starasty kałuzkiego i P. Wojewody sandomierskiego. — Za naszym odejściem od Bugu, Horynia i Sluczy, wszystko tamto chłopstwo zbuntowało się, i przybyło Chmielnickiemu ludzi, i do Kamieńca z tamtąd pewnie trudny przejazd. Ale i to zła bardzo rzecz, że wojsko ustawicznie się upomina pieniądze. Drużdy narzekają że i służby nie są pewni; choć przypowiednie listy mają, w kompucie ich nie masz. Narzekają jeszcze, że chociaż z assygnacjami posyłali, niedano im nic, jedno co strawili to w zysku mają. Zaczyn nieładno, pomniejszając wojsko, nie tylko pacholikowie ale i Towarzystwo odjeżdżają od chorągwi, tak że pod drugimi nie masz jedno połowica i mniej. A wczora kiedy kazano jednej na podjazd, nie poszła jedno samopięta. — Między cudzoziemskimi ludźmi *summa diminutio* także, a owo nie dobrze się tu wojsku dzieje. — *Remedium* żeby ostatek utrzymać, pieniędzy i co prędzej podesłać. Tamtym co jeszcze do obozu nie weszli, kazać się kwapić do wojska, i jako najprędzej wojska kupić, póki jeszcze Pan Bóg frysztu pozwala. Boć i to *non sine Numine Divino*, że Chmielnicki jeszcze nie następuje: snad ma jakiś mankament w rzeczach swoich.

Iterum atque iterum o pieniądze prosimy, bo pewnie tego wojska niewiele zostanie, którego nie *bona verba*, nie *severa iustitia* zatrzymać nie może, jedno pieniądze. — W koniach mają wielką szkodę temi częstemi czatami, a kupić innych niema za co. O śpiegi bardzo trudno między tą Rusią, bo to wszystko zdraycy: a choć języka dostaniesz, choćbyś go spalił prawdę nie powiedzą. Obawiać się trzeba *insperatum malum* i wielkiego niebezpieczeństwa z tak pomniejszonym wojskiem, na

(*) Jeremiasz Xze Wiśniowiecki.

Joanna Frey

Cena exemplarsa 4p. jeden gr. dwadzieścia.